Repertoriul jurisprudenței

CONCLUZIILE AVOCATULUI GENERAL
PAOLO MENGOZZI
prezentate la 28 iunie 2012 [1]

Cauzele conexate C-399/10 P și C-401/10 P

Bouygues SA,
Bouygues Télécom SA
împotriva
Comisiei Europene și alții
și
Comisia Europeană
împotriva

Republicii Franceze și alții

„Recurs — Ajutoare de stat — Noțiune — Avantaje acordate direct sau indirect prin intermediul resurselor de stat — Măsuri financiare în favoarea France Télécom”

1. Prin recursurile formulate, Bouygues SA și Bouygues Télécom SA (cauza C-399/10 P), două societăți de drept francez, dintre care cea din urmă este activă pe piața franceză a telefoniei mobile (denumite în continuare „societățile Bouygues”), și Comisia Europeană (cauza C-401/10 P) solicită anularea Hotărârii Tribunalului de Primă Instanță al Uniunii Europene din 21 mai 2010, Franța și alții/Comisia (T-425/04, T-444/04, T-450/04 și T-456/04, Rep., p. II-2099, denumită în continuare „hotărârea atacată”), prin care, pe de o parte, acesta a anulat articolul 1 din Decizia 2006/621/CE a Comisiei din 2 august 2004 privind ajutorul de stat pus în aplicare de Franța în favoarea France Télécom (JO L 257, p. 11, denumită în continuare „decizia în litigiu”) și, pe de altă parte, a declarat că nu era necesar să se pronunțe cu privire la cererile de anulare a articolului 2 din această decizie.

I – Istoricul cauzei și decizia în litigiu

2. France Télécom (denumită în continuare „FT”), aflată la conducerea unui grup care își desfășoară activitatea în domeniul furnizării de rețele și de servicii de telecomunicații, este o societate pe acțiuni cotată la bursă, al cărei capital, în 2002, era deținut în proporție de 56,45 % de statul francez. La 31 decembrie 2001, FT afișa, în situația financiară publicată pentru anul 2001, o datorie netă de 63,5 miliarde de euro și o pierdere de 8,3 miliarde de euro. La 30 iunie 2002, datoria netă a FT era de 69,69 miliarde de euro, din care 48,9 miliarde de euro reprezentau datorii constând în obligațiuni a căror rambursare ajungea la scadență în cursul anilor 2003-2005.

1 — Limba originală: franceza.

3. Cu privire la situația financiară a FT, ministrul francez al economiei, finanțelor și industriei a declarat, într-un interviu publicat la 12 iulie 2002 în cotidianul Les Echos (denumită în continuare „declarația din 12 iulie 2001”), următoarele:

„Suntem acționarul majoritar, cu 55 % din capital […] Statul acționar se va comporta ca un investitor avizat și, dacă [FT] ar avea dificultăți, am lua măsurile adecvate […] Repet că, dacă [FT] ar avea probleme de finanțare, ceea ce nu este cazul în prezent, statul va lua măsurile necesare pentru ca aceste dificultăți să fie depășite. Dumneavoastră lansați zvonul unei majorări de capital… Nu, cu siguranță nu! Afirm pur și simplu că vom lua, în timp util, măsurile adecvate. Dacă este necesar […]”.

4. Într-un comunicat de presă din 13 septembrie 2002 referitor la situația financiară a FT (denumit în continuare „declarația din 13 septembrie 2002”), autoritățile franceze au declarat următoarele:

„În urma pierderilor excepționale constatate în primul semestru, [FT] se confruntă cu o gravă insuficiență de fonduri proprii. O astfel de situație financiară fragilizează potențialul [FT]. [G]uvernul [francez] este, așadar, determinat să își exercite deplin responsabilitățile […] Statul [francez] va oferi [FT] susținerea sa în punerea în aplicare a acestui plan și va contribui, proporțional cu cota deținută, la creșterea substanțială a fondurilor proprii ale [FT], potrivit unui calendar și unor modalități care vor fi determinate în funcție de condițiile pieței. Până atunci, statul [francez] va lua, dacă este necesar, măsurile care să permită să se evite ca [FT] să aibă vreo problemă de finanțare.”

5. La 2 octombrie 2002, a fost numit un nou PDG al FT. Comunicatul de presă care anunța această numire (denumit în continuare „declarația din 2 octombrie 2002”) avea următorul cuprins:

„[…] În acest context, [noul PDG al FT] va dispune de susținerea statului acționar, care este determinat să își exercite toate responsabilitățile. Statul [francez] va participa la punerea la aplicare a măsurilor de redresare și va contribui, proporțional cu cota deținută, la creșterea fondurilor proprii ale [FT] potrivit unor modalități ce vor fi determinate în strânsă legătură cu [p]reședintele [FT] și cu [c]onsiliul de administrație. Cum s-a arătat deja, statul [francez] va lua între timp, dacă este necesar, măsurile care să permită să se evite ca [FT] să aibă vreo problemă de finanțare.”

6. Cu ocazia consiliului de administrație al FT din 4 decembrie 2002, noua conducere a FT a prezentat un plan de acțiune intitulat „Ambiție France Télécom 2005” (denumit în continuare „planul Ambiție 2005”), care viza în esență reechilibrarea bilanțului FT printr-o creștere a fondurilor proprii cu 15 miliarde de euro.

7. Prezentarea planului Ambiție 2005 a fost însoțită de un comunicat de presă din 4 decembrie 2002 al ministrului economiei, finanțelor și industriei (denumit în continuare „anunțul din 4 decembrie 2002”), având următorul cuprins:

„Ministrul economiei […] confirmă susținerea statului [francez] pentru planul de acțiune aprobat de consiliul de administrație al [FT] la 4 decembrie [2002]. 1) Grupul [FT] constituie un ansamblu industrial coerent ale cărui performanțe sunt remarcabile. Cu toate acestea, [FT] trebuie să facă față astăzi unei structuri financiare dezechilibrate, unor nevoi de fonduri proprii și de refinanțare pe termen mediu. Această situație rezultă din eșecul unor investiții anterioare, hazardate și realizate în momentul maxim al „bulei” financiare, și, mai general, de inversare a situației pieței. Imposibilitatea [FT] de a-și finanța dezvoltarea altfel decât prin îndatorare a agravat această situație. 2) Statul [francez], acționar majoritar, a cerut noii conduceri să restabilească echilibrul financiar al [FT], menținând totodată integritatea grupului […] 3) Ținând seama de planul de acțiune elaborat de conducere și de perpectivele de câștig, statul [francez] va participa la creșterea fondurilor proprii cu 15 miliare de euro proporțional cu partea din capital pe care o deține, cu alte cuvinte, o investiție de 9 miliarde de euro. Statul [francez] acționar intenționează să acționeze astfel ca un investitor avizat. [FT] va defini modalitățile și calendarul precis de creștere a fondurilor sale proprii. Guvernul [francez] dorește ca această operațiune să se deruleze ținând cât mai mult seama de situația acționarilor individuali și a

salariaților acționari ai [FT]. Pentru a da [FT] posibilitatea de a lansa o operațiune de piață la momentul cel mai oportun, statul [francez] este gata să anticipeze participarea sa la creșterea fondurilor proprii, prin intermediul unui împrumut din partea acționarilor, remunerat în condițiile pieței, pus la dispoziția [FT]. 4) [Entreprise de recherches et d'activités pétrolières (ERAP)], instituție publică industrială și comercială, i se va transfera integralitatea participației statului [francez] în [FT]. Acesta se va împrumuta pe pieţele financiare pentru a finanța partea statului [francez] în creșterea fondurilor proprii ale [FT]".

8. Republica Franceză a notificat Comisiei Comunităților Europene, la 4 decembrie 2002, măsurile financiare prevăzute de planul Ambiție 2005, inclusiv proiectul de împrumut din partea acționarilor anunțat în aceeași zi.

9. La 11 și la 12 decembrie 2002, FT a lansat două emisiuni succesive de obligațiuni, pentru suma totală de 2,9 miliarde de euro.

10. La 20 decembrie 2002, ERAP, prin intermediul căreia statul francez deținea, la 14 aprilie 2003, 28,6 % din capitalul FT, a comunicat acesteia din urmă un proiect de contract de împrumut din partea acționarilor parafat și semnat (denumit în continuare „oferta de contract împrumut din partea acționarilor din 20 decembrie 2002"). FT nu a semnat acest proiect de contract, iar împrumutul din partea acționarilor nu a fost niciodată executat.

11. La 15 ianuarie 2003, FT a realizat împrumuturi sub formă de emisiuni de obligațiuni în valoare totală de 5,5 miliarde de euro. Aceste împrumuturi sub formă de obligațiuni nu erau acoperite de o asigurare sau de o garanție de stat. La 10 februarie 2003, FT a reînnoit o parte dintr-un credit sindicalizat scadent de 15 miliarde de euro.

12. La 4 martie 2003 a fost lansată operațiunea de creștere a fondurilor proprii avută în vedere prin planul Ambiție 2005. La 24 martie 2003, FT a efectuat o majorare de capital de 15 miliarde de euro. Statul francez a participat la această operațiune cu 9 miliarde de euro, proporțional cu partea deținută în capitalul social al FT. Această operațiune a fost finalizată la 11 aprilie 2003. FT a încheiat exercițiul 2002 cu o pierdere de aproximativ 21 de miliarde de euro și cu o datorie financiară netă de aproximativ 68 de miliarde de euro. Situația financiară a exercițiului 2002 publicată de FT la 5 martie 2003 afișa o creștere a cifrei de afaceri cu 8,4 %, a rezultatului din exploatare înainte de amortizare cu 21,1 % și a rezultatului din exploatare cu 30,9 %. La 14 aprilie 2003, statul francez deținea 58,9 % din capitalul FT

13. La 22 ianuarie 2003, societățile Bouygues au sesizat Comisia cu o plângere referitoare la anumite ajutoare acordate de statul francez în favoarea FT și Orange în cadrul refinanțării FT.

14. La 3 august 2004, Comisia a notificat autorităților franceze decizia în litigiu. Articolul 1 din această decizie prevede că „[î]prumutul din partea acționarilor pe care [Republica Franceză] l-a acordat [FT] în decembrie 2002 sub forma unei linii de credit de 9 miliarde de euro, plasat în contextul declarațiilor […] efectuate începând cu luna iulie 2002, constituie un ajutor de stat incompatibil cu piața comună". Potrivit articolului 2 din decizia în litigiu, „[a]jutorul prevăzut la articolul 1 nu trebuie să facă obiectul unei recuperări".

15. Comisia a constatat că situația financiară a FT, începând cu luna iunie 2002, era caracterizată de grave probleme structurale și prezenta un bilanț dezechilibrat. În opinia acesteia, la data declarației din 12 iulie 2002, orice scădere suplimentară a ratingului datoriei FT ar fi determinat pierderea nivelului său de investiție sigură și agențiile de rating S & P și Moody's erau pregătite să coboare acest rating la nivelul „junk bond". Comisia a concluzionat că, în luna iulie 2002, FT făcea obiectul unei crize de încredere.

16. În considerentul (186) al deciziei în litigiu, Comisia constată că măsurile din decembrie 2002, care au făcut obiectul notificării, fuseseră precedate de mai multe declarații și măsuri ale autorităților franceze efectuate începând cu luna iulie 2002. Pe de o parte, aceste declarații și măsuri permit o mai bună înțelegere a rațiunilor și a conținutului măsurilor din decembrie 2002. Pe de altă parte, aceste declarații și măsuri ar fi avut un impact asupra percepției pe care o aveau piețele și actorii economici cu privire la situația FT în luna decembrie 2002. În continuare, Comisia a considerat că ar fi posibil să se examineze declarațiile și măsurile începând cu luna iulie 2002 ca un ansamblu care ar putea fi conceput ca riscând să pună în pericol resursele de stat [considerentul (187)]. Aceasta a constatat un decalaj temporar între avantajele întreprinderii, care ar fi fost deosebit de evidente în luna iulie, și angajarea potențială de resurse de stat, care pare mai clar stabilită în luna decembrie. Potrivit Comisiei, nu ar fi însă ușor de determinat fără urmă de îndoială dacă declarațiile din iulie 2002 erau de natură să angajeze cel puțin potențial resurse de stat. Teza potrivit căreia declarațiile din luna iulie 2002 ar fi ajutoare „ar fi, așadar, o teză inovatoare, dar care probabil nu este lipsită de temei" [considerentul (188)]. Cu toate acestea, Comisia a apreciat că nu dispune de elemente suficiente care să îi permită să dovedească prezența unui ajutor în temeiul acestei teze [considerentul (189)].

17. Prin urmare, aceasta și-a concentrat analiza pe măsurile luate începând cu luna decembrie 2002 și notificate de statul francez, pentru care a considerat că prezența unei angajări de resurse de stat și a unui avantaj este mai evidentă, „dacă se ține seama de impactul declarațiilor prealabile asupra piețelor". În continuare, Comisia a subliniat că oferta de împrumut din partea acționarilor din 20 decembrie 2002 acordă un avantaj în favoarea FT, deoarece îi permite acesteia să își sporească mijloacele de finanțare și să liniștească piața în ceea ce privește capacitatea sa de a face față scadențelor sale. Deși contractul de împrumut nu a fost niciodată semnat, „aparența dată pieței cu privire la existența acestui împrumut este de natură să confere un avantaj FT, întrucât piața a considerat că situația financiară [a FT] era mai solidă" [considerentul (194)]. Aceasta a considerat că faptul că un avantaj rezultă din acordarea unui angajament de stat care determină un eventual transfer de resurse, însă nu imediat, nu exclude ca acest avantaj să fie acordat prin intermediul resurselor de stat. Potrivit Comisiei, o „potențială sarcină suplimentară asupra resurselor de stat a fost creată prin anunțarea punerii la dispoziție a împrumutului din partea acționarilor, însoțită de realizarea condițiilor prealabile acestei puneri la dispoziție, aparența dată pieței că acest împrumut fusese efectiv pus la dispoziție și, în cele din urmă, prin transmiterea contractului de împrumut parafat și semnat de ERAP către FT" [considerentul (196)].

18. Comisia a concluzionat că măsurile avute în vedere constituiau un ajutor de stat incompatibil cu piața comună. Întrucât impactul acestuia nu poate fi totuși evaluat cu precizie, respectarea dreptului la apărare s-ar opune recuperării acestuia. În plus, întrucât Comisia a procedat la o analiză globală a altor elemente decât oferta de împrumut din partea acționarilor din 20 decembrie 2002, iar problema compatibilității unui astfel de comportament cu normele în materie de ajutoare de stat este nouă, și principiul protecției încrederii legitime s-ar opune acestei situații.

II – Hotărârea atacată

19. Prin acțiunile introduse la Tribunal, Republica Franceză, FT, Societățile Bouygues și Association française des opérateurs de réseaux et services de télécommunications solicitau anularea (totală sau parțială) a deciziei în litigiu.

20. În hotărârea atacată, după admiterea interesului de a exercita acțiunea al diferiților reclamanți, Tribunalul examinează calificarea drept ajutor de stat, astfel cum a fost efectuată de Comisie în cuprinsul deciziei în litigiu. În această privință, la punctul 221, acesta declară că este necesar „să se examineze, într-o primă etapă, dacă declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002 și proiectul de împrumut din partea acționarilor din decembrie 2002, luate separat sau împreună, au conferit unul sau mai multe avantaje în favoarea FT În cazul unui răspuns afirmativ, trebuie să se examineze, într-o

a doua etapă, dacă aceste eventuale avantaje în favoarea FT decurg dintr-un transfer de resurse de stat. În cazul unui răspuns afirmativ, este necesar să se examineze, într-o a treia etapă, dacă aceste eventuale avantaje care provin din resurse de stat au fost acordate cu respectarea criteriului investitorului privat avizat în economia de piață".

21. În ceea ce privește, mai întâi, declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002, Tribunalul constată, la punctul 234 din hotărârea atacată, că „s-a demonstrat suficient de către Comisie, în decizia [în litigiu], că [acestea] au determinat un avantaj considerabil în favoarea FT, în măsura în care au permis o recâștigare a încrederii piețelor financiare, au făcut posibil, mai ușor și mai puțin costisitor, accesul FT la noi credite necesare pentru refinanțarea datoriilor imediate, în valoare de 15 miliarde de euro, și, în definitiv, au contribuit la stabilizarea situației sale financiare foarte fragile, care, în iunie și în iulie 2002, era pe punctul de a se deteriora substanțial". La punctul următor, Tribunalul constată de asemenea că „Comisia a reunit un ansamblu de indicii susceptibile să stabilească faptul că, în urma declarației din 12 iulie 2002 și a declarațiilor subsecvente, precum și a anunțului din 4 decembrie 2002 privind proiectul de împrumut din partea acționarilor, agențiile de rating au reținut un rating mai favorabil pentru FT decât cel pe care l-ar fi acordat sau l-ar fi preconizat în prealabil având în vedere criza financiară a acesteia (…)". La punctul (237), acesta recunoaște că, „în ansamblul lor, declarațiile menționate au influențat, în mod decisiv, reacția agențiilor de rating și că această reacție a fost în continuare determinantă pentru revalorizarea imaginii FT în ochii investitorilor și ai creditorilor, cât și pentru comportamentul actorilor piețelor financiare care au participat ulterior la refinanțarea FT". În sfârșit, acesta constată, la punctul 240, că „efectul pozitiv și stabilizator asupra ratingului FT, care rezultă direct din declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002 și din voința autorităților franceze, avea în mod necesar ca urmare acordarea unui avantaj financiar în favoarea FT și o consolidare a poziției sale economice. Această constatare permitea, prin ea însăși, Comisiei să concluzioneze că societății FT i se acordase un avantaj în sensul articolului 87 alineatul (1) CE, fără a fi necesară cuantificarea acestuia".

22. La punctul 243 și următoarele din hotărârea atacată, Tribunalul examinează, în continuare, „dacă împrumutul din partea acționarilor, luat separat, care a rămas în stadiu de proiect de contract nesemnat de FT și care nu a fost niciodată executat, a produs un avantaj suplimentar și distinct în favoarea FT în raport cu avantajul descris la punctele 235-237 [din hotărârea atacată]. La punctul 244, Tribunalul se referă la considerentul (194) al deciziei în litigiu, „potrivit căruia, deși contractul de împrumut din partea acționarilor nu a fost niciodată semnat de FT și, prin urmare, nici executat, acesta din urmă acorda un avantaj în favoarea FT, întrucât îi permitea acesteia să își sporească mijloacele de finanțare, să liniștească piața în ceea ce privește capacitatea sa de a face față scadențelor și să influențeze astfel condițiile de împrumut ale FT", precizând că rezultă din acest considerent că „«aparența dată pieței cu privire la existența acestui împrumut» este «[cea care era] de natură să confere un avantaj FT, întrucât piața a considerat că situația financiară [a FT] era mai solidă»". La punctul 245, Tribunalul observă că, „în măsura în care Comisia asimilează avantajul astfel descris cu un efect de liniștire a pieței și cu aparența dată terților cu privire la punerea la dispoziția FT a împrumutului din partea acționarilor, acest avantaj se confundă în mod evident cu cel care decurge din declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002, și, în special, cu cel asociat anunțului din 4 decembrie 2002 referitor la proiectul de împrumut din partea acționarilor, care produseseră deja un astfel de efect asupra piețelor financiare și determinaseră o ameliorare a condițiilor în care FT se putea împrumuta". La punctul următor, acesta precizează că „pare exclus ca proiectul de împrumut din partea acționarilor care face obiectul contractului semnat, parafat și transmis de ERAP către FT să fi putut avea, asemenea anunțării sale din 4 decembrie 2002, o incidență identică sau cel puțin similară asupra acestor piețe", întrucât „trimiterea contractului de împrumut din partea acționarilor de către ERAP către FT, la 20 decembrie 2002, nu a fost făcută publică separat și în plus față de anunțul, care a avut loc la 4 decembrie 2002, referitor la proiectul de împrumut din partea acționarilor".

23. La punctele 251-256 din hotărârea atacată, Tribunalul examinează dacă Comisia a stabilit corespunzător cerințelor legale că simpla facultate a FT de a recurge, în mod unilateral și necondiționat, la linia de credit de 9 miliarde de euro care a făcut obiectul contractului de împrumut din partea acționarilor constituia un avantaj în favoarea sa, în condițiile în care proiectul de contract nu a fost niciodată semnat de către aceasta și nici nu a fost executat". Astfel, potrivit Tribunalului, rezultă din decizia în litigiu, „cu minimul de claritate și de precizie cerut", că Comisia luase în considerare un astfel de avantaj, suplimentar și distinct în raport cu cel descris la punctele 235-237 din hotărârea menționată, care decurge din „declarațiile începând cu luna iulie 2002" și din anunțul din 4 decembrie 2002 (punctele 248-250). La încheierea analizei sale, Tribunalul concluzionează că o astfel de probă lipsește, dat fiind faptul că Comisia nu a examinat dacă, ținând seama de condițiile care reglementează executarea contractului de credit în discuție, acesta implica în mod concret efecte economice avantajoase în favoarea FT (punctul 257).

24. La punctul 262 și următoarele din hotărârea atacată, Tribunalul abordează problema dacă avantajele identificate anterior decurg dintr-un transfer de resurse de stat. Acesta înlătură, în primul rând, teza societăților Bouygues potrivit căreia un astfel de transfer ar rezulta din declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002, dat fiind caracterul deschis, imprecis și condiționat al acestor declarații și faptul că nu se demonstrase că acestea îndeplineau „condițiile unui angajament unilateral obligatoriu din punct de vedere juridic al statului francez, fie și numai sub forma unei scrisori de intenție, [care implică] un transfer de resurse de stat în sensul articolului 87 alineatul (1) CE" (punctele 268-289).

25. Tribunalul examinează în continuare dacă un transfer de resurse de stat este stabilit în ceea ce privește, pe de o parte, anunțul din 4 decembrie 2002 și, pe de altă parte, oferta privind contractul de împrumut din partea acționarilor din 20 decembrie 2002.

26. În ceea ce privește anunțul din 4 decembrie 2002, Tribunalul a constatat că nici Comisia, nici societățile Bouygues nu au susținut că acesta anunț implica, în temeiul dreptului administrativ sau civil francez, un transfer de resurse de stat și că, prin urmare, examinarea unei astfel de probleme nu este obligația sa (punctele 293-295). La punctul 296, Tribunalul adaugă că, „în orice caz, un transfer de resurse de stat rezultat din anunțul din 4 decembrie 2002 nu ar putea corespunde decât unui avantaj ce constă în deschiderea liniei de credit de 9 miliarde de euro care era preconizată în mod expres în cuprinsul acestuia. Pe de o parte, astfel cum s-a amintit la punctul 292 [din hotărârea atacată], Comisia a omis să definească, corespunzător cerințelor legale, un astfel de avantaj în decizia [în litigiu]. Pe de altă parte, acest avantaj este distinct de cel care decurge din declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002, astfel cum a fost reținut în decizia menționată (a se vedea punctul 243 și următoarele [din hotărârea atacată]), indiferent dacă acesta din urmă constă în ameliorarea condițiilor de refinanțare a FT și/sau în eventuala majorare a cursului acțiunilor și al obligațiunilor sale". La punctul următor, Tribunalul precizează că „cerința de conexitate între avantajul identificat și transferul de resurse de stat presupune ca avantajul menționat să corespundă unei sarcini echivalente ce grevează bugetul de stat […]. Însă, nu aceasta este situația în speță în ceea ce privește relația dintre avantajul reținut în decizia [în litigiu], care rezultă din declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002, pe de o parte, și pretinsul transfer de resurse publice care constă în deschiderea unei linii de credit de 9 miliarde de euro, astfel cum este preconizată în anunțul din 4 decembrie 2002 referitor la proiectul de împrumut din partea acționarilor, pe de altă parte". În consecință, acesta concluzionează că Comisia nu a demonstrat că anunțul în discuție implica un transfer de resurse de stat.

27. În ceea ce privește oferta privind contractul de împrumut din partea acționarilor din 20 decembrie 2002, Tribunalul se limitează să considere că, „în măsura în care Comisia nu a stabilit suficient, în decizia [în litigiu], un avantaj care să decurgă din oferta de contract ca atare (a se vedea punctele [254-257 din hotărârea atacată]), nu este posibil, cu atât mai mult, ca Tribunalul să constate existența unui transfer de resurse de stat care ar fi conex acestui avantaj" (punctul 299).

28. În sfârșit, Tribunalul abordează problema dacă, „în temeiul modului său global de abordare (a se vedea punctul 266 [din hotărârea atacată]), Comisia putea totuși să aprecieze declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002 împreună cu anunțul referitor la proiectul de împrumut din partea acționarilor și cu trimiterea contractului de împrumut din partea acționarilor pentru a concluziona că în speță era îndeplinit criteriul transferului de resurse de stat” (punctele 302-309). La încheierea acestei examinări, Tribunalul constată că, „chiar dacă Comisiei îi era permis să țină seama de ansamblul evenimentelor care au precedat și au influențat decizia definitivă luată de statul francez în decembrie 2002 de susținere a FT prin intermediul unui împrumut din partea acționarilor pentru a defini acest avantaj, aceasta nu a reușit să demonstreze existența unui transfer de resurse de stat conex acestui avantaj”.

III – Procedura în fața Curții și concluziile părților

29. Prin actul depus la grefa Curții la 4 august 2010, societățile Bouygues au formulat recurs împotriva hotărârii atacate (cauza C-399/10 P). Prin actul depus la grefa Curții la 5 august 2010, și Comisia a formulat recurs împotriva acestei hotărâri (cauza C-401/10 P). Prin ordonanța președintelui Curții din 28 februarie 2011, s-a admis intervenția Regatului Danemarcei și a Republicii Federale Germania în cauza C-399/10 P în susținerea Comisiei și, respectiv, a Republicii Franceze. Regatul Danemarcei a renunțat ulterior la intervenția sa. Prin Ordonanța președintelui Curții din 8 septembrie 2011, cauzele C-399/10 P și C-401/10 P au fost conexate pentru buna desfășurare a procedurii orale și în vederea pronunțării hotărârii.

30. Societățile Bouygues solicită Curții, în cauza C-399/10 P, anularea hotărârii atacate, pronunțarea cu privire la fond și anularea, pe de o parte, în parte, a articolului 1 din decizia în litigiu, în măsura în care prin aceasta Comisia a refuzat în mod implicit, dar necesar, să califice drept ajutor de stat declarațiile statului francez din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002, și, pe de altă parte, a articolului 2 din această decizie; în subsidiar, în cazul în care aceasta ar aprecia că litigiul nu este în stare de judecată, trimiterea cauzei la Tribunal pentru a se pronunța din nou; obligarea Comisiei, a FT, a Republicii Franceze și a Republicii Federale Germania la plata cheltuielilor de judecată. În cauza C-401/10 P, acestea fac trimitere la cererile formulate în recursul lor.

31. Comisia solicită Curții, în cauza C-401/10 P, anularea hotărârii atacate, în măsura în care aceasta a anulat articolul 1 din decizia în litigiu și a obligat Comisia să suporte propriile cheltuieli de judecată, precum și pe cele efectuate de Republica Franceză și de FT în cauzele T-425/04 și T-444/04, și trimiterea cauzei la Tribunal pentru o nouă examinare, soluționând totodată cererea privind cheltuielile de judecată odată cu fondul. În cauza C-399/10 P, Comisia este de acord cu concluziile societăților Bouygues, în afara cererilor având ca obiect anularea articolului 1 din decizia în litigiu, în măsura în care acesta a refuzat în mod implicit, dar necesar să califice drept ajutor de stat declarațiile statului francez din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002, precum și anularea articolului 2 din această decizie și obligarea Comisiei să suporte propriile cheltuieli de judecată și pe cele efectuate de societățile Bouygues.

32. FT și Republica Franceză solicită Curții respingerea recursurilor formulate de societățile Bouygues și de Comisie și, în caz contrar, trimiterea cauzei la Tribunal spre rejudecare. În ipoteza în care Curtea ar anula hotărârea și ar refuza să trimită cauza la Tribunal spre rejudecare, acestea solicită Curții admiterea, în tot sau în parte, a concluziilor lor prezentate în primă instanță și obligarea societăților Bouygues și a Comisiei la plata cheltuielilor de judecată.

33. Republica Federală Germania susține concluziile Republicii Franceze și solicită de asemenea Curții obligarea societăților Bouygues și a Comisiei la plata cheltuielilor de judecată efectuate de intervenientе.

IV – Cu privire la recursuri

34. În susținerea recursului lor formulat în cauza C-399/10 P, societățile Bouygues invocă două motive, primul întemeiat pe erori privind calificarea drept ajutor a declarațiilor statului francez din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002, iar al doilea întemeiat pe erori în ceea ce privește calificarea drept ajutor a împrumutului din partea acționarilor aprobat de statul francez în favoarea FT sub forma deschiderii unei linii de credit de 9 miliarde de euro în luna decembrie 2002.

35. În ceea ce privește Comisia, aceasta invocă trei motive în cadrul recursului său formulat în cauza C-401/10 P. Primul este întemeiat pe o motivare contradictorie a hotărârii atacate, al doilea are ca obiect o pretinsă eroare de drept în interpretarea articolului 87 alineatul (1) CE și al treilea ridică problema denaturării deciziei în litigiu.

A – *Cu privire la criticile întemeiate pe o încălcare a articolului 87 alineatul (1) CE*

36. În cuprinsul punctelor următoare, vor fi examinate, mai întâi, criticile invocate de societățile Bouygues în cadrul primului lor motiv de recurs, întemeiat pe faptul că Tribunalul ar fi refuzat în mod eronat să califice drept ajutor declarațiile statului francez din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002 și, ulterior, în comun, criticile invocate de societățile Bouygues, în cadrul celui de al doilea motiv de recurs, și de Comisie, în cadrul celui de al doilea motiv de recurs, având ca obiect calificarea drept ajutor a împrumutului din partea acționarilor acordat de statul francez în favoarea FT. Întrucât condiția finanțării ajutoarelor prin intermediul resurselor de stat reprezintă esența dezbaterii dintre părți, trebuie ca examinarea criticilor menționate să fie precedată de o scurtă evocare a jurisprudenței în această privință.

1. Evocarea jurisprudenței cu privire la condiția finanțării ajutorului prin intermediul resurselor de stat

37. Potrivit unei jurisprudențe devenite constante, angajarea de resurse de stat figurează printre condițiile constitutive ale unui ajutor, care, prin urmare, trebuie să implice o sarcină pentru bugetul statului.

38. Deși este vorba, în stadiul actual al evoluției dreptului în domeniul ajutoarelor de stat, de un principiu consacrat, totuși nu aceasta a fost situația întotdeauna și, într-o primă etapă a jurisprudenței sale, Curtea părea orientată mai degrabă să identifice originea de stat a unei măsuri, *fie* în natura publică a resurselor utilizate pentru finanțarea acesteia, *fie* în caracterul imputabil statului [2]. Astfel, într-o hotărâre din 1985, trebuind să se pronunțe asupra naturii de ajutor a unei alocații acordate agricultorilor finanțată din excedentele din gestiune ale Caisse nationale française de crédit agricole [Casa Națională de Credit Agricol din Franța], Curtea afirma în mod expres că „un ajutor nu trebuie să fie în mod necesar finanțat prin intermediul resurselor de stat pentru a fi calificat drept ajutor de stat” [3]. Câțiva ani mai târziu, Curtea confirma acest mod de abordare în Hotărârea Kwekerij van der

2 — Această orientare se întemeia pe utilizarea conjuncției disjunctive „sau” în expresia „ajutoare acordate de state sau prin intermediul resurselor de stat”, prevăzută de ex-articolul 92 alineatul (1) din Tratatul CEE [devenit articolul 87 alineatul (1) CE și ulterior articolul 107 TFUE]: a se vedea, în această materie, Merola, *Le critère de l'utilisation des ressources publiques*, în *Les aides d'État*, Ediții ale Université Libre de Bruxelles, 2005, 15.

3 — Hotărârea din 30 ianuarie 1985, Comisia/Franța (290/83, Rec., p. 439, punctul 14). În speță, chiar dacă nu exista nicio îndoială că măsura fusese decisă la inițiativa autorităților publice și, prin urmare, era imputabilă statului, guvernul francez susținea că excedentele utilizate pentru finanțarea alocației reprezentau produsul financiar al unei gestiuni bancare de economisire de origine privată, iar nu resurse de stat.

Kooy și alții/Comisia [4] și, în 1988, într-o hotărâre privind calificarea drept ajutor a subvenționării dobânzii cu privire la creditele la export, aprobată de autoritățile elene prin intermediul Băncii Greciei [5], Curtea califica modul respectiv de abordare drept „jurisprudență constantă” [6]. Interpretarea articolului 92 din Tratatul CE, potrivit căreia finanțarea publică a ajutorului nu este o condiție indispensabilă în vederea calificării drept ajutor a unei măsuri a cărei imputabilitate statului nu ridică niciun fel de îndoieli, era de asemenea susținută de mai mulți avocați generali [7].

39. Începând cu Hotărârea Sloman Neptun [8], Curtea adoptă însă o poziție clară în sens contrar. Respingând teza susținută de Comisie, care se întemeia pe jurisprudența evocată mai sus, și contrar Concluziilor avocatului general Darmon, Curtea afirma în această hotărâre că „numai avantajele acordate direct sau indirect prin intermediul resurselor de stat trebuie luate în considerare drept ajutoare în sensul articolului 92 alineatul (1) din tratat” și că „din modul de redactare a acestei dispoziții rezultă […] că avantajele acordate prin intermediul altor mijloace în afara resurselor de stat nu intră în domeniul de aplicare al dispozițiilor în discuție” [9]. Schimbarea a fost confirmată în Hotărârea Kirsammer-Hack [10], care viza și domeniul legislației sociale. Această orientare a fost urmată ulterior în mod constant [11]. În cauza PreussenElektra [12], citată anterior, Comisia solicitase în mod deschis Curții să reexamineze jurisprudența, în special în lumina dezvoltărilor recente ale ordinii juridice comunitare, însă aceasta nu a dat curs acestei solicitări [13].

40. Dacă un avantaj acordat uneia sau mai multor întreprinderi trebuie să fie finanțat prin intermediul resurselor de stat pentru a putea fi considerat ca un ajutor de stat în sensul articolului 107 alineatul (1) TFUE, în schimb, potrivit unei jurisprudențe constante, nu este necesar să se stabilească, în toate cazurile, că a existat un transfer de astfel de resurse [14]. Renunțarea de către stat de a obține venituri, chiar dacă aceasta nu implică niciun trasnfer direct de resurse publice, poate constitui de asemenea

4 — Hotărârea din 2 februarie 1988, Kwekerij van der Kooy și alții/Comisia (67/85, 68/85 și 70/85, Rec., p. 219, punctele 32-38). În cauza care a determinat pronunțarea acestei hotărâri, era vorba despre aplicarea în cazul Țărilor de Jos a unui tarif preferențial pentru gazul natural care favoriza un grup determinat de utilizatori, stabilit de producătorii de gaz, printre care Gasunie, societate de drept privat din care statul olandez deținea direct sau indirect 50 % din capital. Curtea, după ce a constatat, având în vedere structura acționariatului Gasunie, că stabilirea tarifului amintit era rezultatul unui comportament imputabil statului olandez, afirma că „numai această constatare este suficientă pentru a concluziona că stabilirea tarifului în litigiu (…) este (…) susceptibilă să facă obiectul noțiunii de ajutor acordat de un stat membru în temeiul articolului 92 din tratat”.

5 — Hotărârea din 7 iunie 1988, Grecia/Comisia (57/86, Rec., p. 2855, punctul 12).

6 — Cu toate acestea, trebuie să se observe că, deja în această perioadă, Curtea exclusese, în două rânduri, existența unui ajutor după ce a constatat că avantajele nu erau acordate direct sau indirect prin intermediul resurselor de stat: a se vedea Hotărârea din 24 ianuarie 1978, van Tiggele (82/77, Rec., 1978, p. 25, punctul 24) și Hotărârea din 13 octombrie 1982, Norddeutsches Vieh- und Fleischkontor Will și alții (213/81-215/81, Rec., p. 3583, punctul 22).

7 — A se vedea Concluziile avocaților generali VerLoren van Themaat prezentate în cauza care a determinat pronunțarea Hotărârii Norddeutsches Vieh- und Fleischkontor Will și alții, citată anterior; Slynn în cauza care a determinat pronunțarea Hotărârii Grecia/Comisia, citată anterior, și Darmon în cauza care a determinat pronunțarea Hotărârii din 17 martie 1993, Sloman Neptun (C-72/91 și C-73/91, Rec., p. I-887). A se vedea, mai recent, Concluziile avocatului general Poiares Maduro prezentate în cauza care a determinat pronunțarea Hotărârii din 23 martie 2006, Enirisorse (C-237/04, Rec., p. I-2843, punctele 44-53).

8 — Hotărârea citată anterior.

9 — Curtea preciza, la punctul 19, că „distincția dintre ajutoarele acordate de stat și ajutoarele acordate prin intermediul resurselor de stat poate include în noțiunea de ajutor nu numai ajutoarele acordate direct de stat, ci și pe cele acordate de organisme publice sau private, desemnate sau instituite de stat”. Într-o hotărâre ulterioară, Curtea a precizat că condiția transferului de resurse de stat nu o înlocuia pe cea a imputabilității statului a unor avantaje acordate beneficiarilor măsurilor în discuție, ci se adăuga la aceasta: Hotărârea din 16 mai 2002, Franța/Comisia (C-482/99, Rec., 2002, p. I-4397, punctul 24).

10 — Hotărârea din 30 noiembrie 1993 (C-189/91, Rec., 1993, p. I-6185).

11 — A se vedea Hotărârea din 1 decembrie 1998, Ecotrade (C-200/97, Rec., 1998, p. I-7907, punctul 36), în care se ridica problema dacă legea italiană de instituire a procedurii de administrare extraordinară a marilor întreprinderi aflate în criză, care derogă de la normele de drept comun în materie de faliment, includea elemente de ajutor și Hotărârea din 17 iunie 1999, Piaggio (C-295/97, Rec., 1999, p. I-3735), care viza aceeași lege italiană. În aceeași direcție jurisprudențială, deși cu câteva diferențe în raționamentul urmat, a se vedea și Hotărârea din 7 mai 1998, Viscido și alții (C-52/97-C-54/97, Rec., p. I-2629).

12 — Hotărârea Curții din 13 martie 2001, Preussen Elektra (C-379/98, Rec., 2001, p. I-2099).

13 — Este interesant de observat că, în cauza care a determinat pronunțarea Hotărârii PreussenElektra, costurile măsurii în discuție erau puse în principal în sarcina operatorilor privați care activau pe aceeași piață a beneficiarilor ajutorului, cu efectul denaturării într-o mai mare măsură a concurenței.

14 — Hotărârea Curții din 15 martie 1994, Banco Exterior de España împotriva Ayuntamiento de Valencia (C-387/92, Rec., p. 1-877, punctul 14), Hotărârea din 27 iunie 2000, Comisia/Portugalia (C-404/97, Rec., 2000, p. I-4897, punctul 45) și Hotărârea din 16 mai 2002, Franța/Comisia (Stardust) (C-482/99, Rec., 2002, p. I-4397, citată anterior, punctul 36).

un ajutor în sensul articolului 107 TFUE [15]. Astfel, Curtea a afirmat deja că pot satisface cerința de finanțare prin intermediul resurselor de stat o scutire sau o facilitate fiscală [16], o amânare a impozitelor și, în anumite condiții, facilități de plată a contribuțiilor la asigurările sociale acordate în mod discreționar unei întreprinderi de către organismul responsabil pentru colectarea lor [17], furnizarea de bunuri sau servicii în condiții preferențiale [18], renunțarea efectivă la creanțele publice sau o scutire de la obligația de a plăti amenzi sau alte sancțiuni pecuniare [19].

41. În Hotărârea Ecotrade, Curtea a admis, în plus, că „o sarcină suplimentară pentru autoritățile publice" ar putea rezulta din acordarea unei garanții din partea statului [20], situație evocată în mod explicit de către societățile Bouygues în privința declarațiilor din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002. În această privință, amintim că, în Comunicarea privind ajutoarele de stat sub formă de garanții (denumită în continuare „Comunicarea privind ajutoarele sub formă de garanții") [21], în ceea ce privește problema angajării de resurse publice, Comisia precizează, „în scopul eliminării îndoielilor în materie", că, atunci când asumarea unui risc din partea statului nu este remunerată printr-o primă corespunzătoare, „există în același timp un avantaj pentru întreprindere și o prelevare din resursele publice". În consecință, ajutorul ar fi acordat „în momentul în care este oferită garanția, iar nu în momentul în care aceasta este mobilizată sau în momentul în care aceasta generează plăți" și „aceasta ar exista chiar dacă, în cele din urmă, statul nu este determinat să facă plăți pentru garanția acordată" [22]. Utilizarea de resurse pulice ar decurge așadar nu dintr-o sarcină, viitoare și nesigură, care ar fi suportată din bugetul statului în ipoteza realizării garanției, ci din faptul ca acesta din urmă *să își asume, fără o contrapartidă corespunzătoare, riscul unei astfel de pierderi*, ceea ce, potrivit Comisiei, constituie un câștig nerealizat actual. Mai precis, coroborarea acestor două elemente, asumarea riscului și absența unei prime corespunzătoare, care ar determina o mobilizare de resurse publice, în cazul unei garanții [23].

42. În sfârșit, trebuie amintit că, astfel cum a fost subliniat în mod corect de către societățile Bouygues, în cauza Ecotrade, citată anterior, Curtea a recunoscut că chiar și o *sarcină viitoare și potențială* pentru autoritățile publice ar putea fi suficientă pentru a îndeplini condiția utilizării unor resurse de stat [24].

15 — A se vedea, în special, Hotărârea Banco Exterior de España, citată anterior, punctul 14 și Hotărârea din 19 mai 1999, Italia/Comisia (C-6/97, Rec., p. I-2981, punctul 16).

16 — A se vedea Hotărârea Banco Exterior de España, citată anterior (punctul 14); Hotărârea din 19 mai 1999, Italia/Comisia, citată anterior (punctul 16), precum și Hotărârea din 19 septembrie 2000, Germania/Comisia (C-156/98, Rec., p. I-6857, punctele 26 și 27).

17 — Hotărârea DM Transport, citată anterior.

18 — Hotărârea din 11 iulie 1996, SFEI și alții (C-39/94, Rec., p. I-3547, punctul 59).

19 — Hotărârea Piaggio, citată anterior (punctele 41 și 42).

20 — A se vedea Hotărârea din 1 decembrie 1998, Ecotrade, (C-200/97, Rec., p. I-7907, punctul 43). A se vedea de asemenea Hotărârea din 27 iunie 2000, Comisia/Portugalia (C-404/97, Rec., 2000, p. I-4897) și Hotărârea Tribunalului din 13 iunie 2000, EPAC/Comisia (T-204/97 și T-270/97, Rec., 2000, p. II-2267), în care Tribunalul precizează că „acordarea unei garanții de către stat nu poate rămâne în afara interdicției prevăzute la articolul 92 din tratat, pentru simplul motiv că acest avantaj a fost acordat întreprinderii beneficiare nu printr-o mobilizare imediată și sigură a unor resurse de stat" (punctul 81).

21 — JO 2008, C 155, p. 10.

22 — În acest sens, a se vedea hotărârea.

23 — Conform informațiilor pe care le deținem, Curtea nu s-a pronunțat încă în mod expres cu privire la această problemă (a se vedea totuși Hotărârea din 8 decembrie 2011, Residex Capital IV, C-275/10, Rep., p. I-13043, în care Curtea, la fel cum se procedează și în Comunicarea privind ajutoarele sub formă de garanții, identifică elementul de ajutor în costul financiar mai redus pe care beneficiarul garanției de stat îl suportă în raport cu cel pe care l-ar fi suportat dacă ar fi trebuit să obțină finanțarea sau garanția la prețurile pieței). În ceea ce privește Tribunalul, a se vedea Hotărârea Epac, punctele 80 și 81. A se vedea de asemenea, mai recent, Hotărârea din 19 octombrie 2005, Freistaat Thüringen/Comisia (T-318/00, Rec., 2005, p. II-4179, punctul 125) și Hotărârea din 10 noiembrie 2011, Elliniki Nafpigokataskevastiki și alții/Comisia, T-384/08, punctul 92, care face trimitere la punctul 80 din Hotărârea EPAC, citată anterior.

24 — Astfel, la punctul 41 din această hotărâre, Curtea a admis că, „ținând seama de rangul prioritar al creanțelor legate de desfășurarea activității economice", autorizarea dată întreprinderilor care fac obiectul procedurii de administrare extraordinară de a-și continua activitatea „ar putea implica o sarcină suplimentară pentru autoritățile publice în cazul în care s-ar stabili efectiv că statul sau organisme publice figurează printre principalii creditori ai întreprinderii aflate în dificultate (…)".

2. Cu privire la calificarea drept ajutor a declarațiilor statului francez din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002 (*primul motiv de recurs în cauza C-399/10 P*)

43. Prin intermediul primului lor motiv de recurs, societățile Bouygues reproșează Tribunalului că a respins în mod eronat calificarea drept ajutor a declarațiilor statului francez din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002. Acest motiv este împărțit în trei aspecte. Prin intermediul primului aspect, societățile Bouygues reproșează Tribunalului că a săvârșit erori în ceea ce privește definirea condițiilor necesare pentru ca o declarație de susținere să poată implica angajarea de resurse de stat [a se vedea litera (a) de mai jos]. Prin intermediul celui de al doilea aspect, acestea invocă o denaturare a normelor de drept național prezentate în fața Comisiei [a se vedea litera (b) de mai jos]. În sfârșit, prin intermediul celui de al treilea aspect al primului motiv, acestea subliniază o eroare de calificare pe care Tribunalul ar fi săvârșit-o prin refuzul eronat de a lua în considerare, pentru utilizarea resurselor publice, efectele economice legate de așteptarea generată de declarațiile statului [a se vedea litera (c) de mai jos].

a) Cu privire la erorile pretins săvârșite de Tribunal în ceea ce privește definirea condițiilor necesare pentru ca o declarație de susținere din partea statului să poată implica utilizarea de resurse publice (*primul aspect al primului motiv în cauza C-399/10 P*)

44. În cadrul primului aspect al primului lor motiv de recurs, societățile Bouygues, fără a repune în discuție ca atare condiția finanțării ajutorului prin intermediul resurselor de stat, contestă cerințele la care Tribunalul a subordonat proba îndeplinirii acestei condiții în ceea ce privește declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002. În primul rând, Tribunalul s-ar fi întemeiat în mod greșit pe caracterul viitor și nesigur al riscului mobilizării de resurse publice pentru a exclude natura de ajutor a declarațiilor respective. În al doilea rând, contrar celor susținute de Tribunal, caracterul nedefinit al modalităților de intervenție a statului, precum și suma garantată nu ar fi un element decisiv pentru a exclude o angajare a resurselor de stat, întrucât noțiunea de garanție nu se limitează la asigurările clasice prevăzute și reglementate de dreptul național. În sfârșit, societățile Bouygues subliniază că Tribunalul a considerat în mod greșit necesar un angajament obligatoriu din punct de vedere juridic al statului pentru a demonstra utilizarea de resurse publice.

45. Criticile prezentate mai sus sunt îndreptate împotriva punctelor 279 și 280 din hotărârea atacată. La punctul 279, după ce a analizat natura declarațiilor din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002 (punctele 272-278 din hotărârea atacată), Tribunalul concluzionează că, „din cauza caracterului lor deschis, imprecis și condiționat, în special în ceea ce privește natura, conținutul și condițiile unei eventuale intervenții a statului în favoarea FT […], [aceste declarații] nu pot să fie asimilate unei garanții de stat sau să fie interpretate ca manifestarea unui angajament irevocabil de acordare a unui sprijin financiar precis în favoarea FT”. La punctul următor, acesta continuă cu precizarea că „o angajare concretă, necondiționată și irevocabilă de resurse publice de către statul francez ar fi presupus ca aceste declarații să precizeze, în mod explicit, fie sumele exacte care urmează a fi investite, fie datoriile concrete care urmează a fi garantate, fie, cel puțin, un cadru financiar prestabilit, precum o linie de credit în limita unei anumite sume, precum și condițiile acordării sprijinului preconizat”.

46. Subliniem de la bun început că afirmațiile Tribunalului reluate la punctul precedent nu se încadrează în contextul unei analize efectuate în raport cu dreptul național relevant, pe care Tribunalul o efectuează numai la punctul 283 și următoarele din hotărârea atacată. Or, admitem că acest demers al Tribunalului, care constă în analizarea problemei dacă o declarație de susținere din partea statului constituie un angajament obligatoriu din punct de vedere juridic de natură să mobilizeze resurse publice fără a face trimitere la dispozițiile relevante ale dreptului național aplicabil, ne surprinde.

47. Pe de altă parte, presupunând că o asemenea analiză este autorizată, avem de asemenea rezerve de fond în privința condițiilor stabilite de Tribunal la punctul 280 din hotărârea atacată. Întrucât acestea par, într-adevăr, excesiv de restrictive, în sensul că reușesc să excludă că poate determina un transfer de resurse publice orice măsură de susținere ale cărei efecte economice pot fi asimilate cu cele ale unei garanții a statului [25], dar al cărei conținut exact, în ceea ce privește riscul financiar care apasă asupra bugetului public, nu poate fi măsurat încă în momentul adoptării măsurii în cauză [26], și acest lucru *chiar și atunci când, în temeiul dreptului național aplicabil, o asemenea măsură dă naștere unei obligații constrângătoare din punct de vedere juridic în sarcina statului*. O astfel de excludere de principiu nu pare justificată în special în lumina jurisprudenței Curții, potrivit căreia este necesar ca, în etapa calificării unei măsuri ca ajutor de stat, să se țină seama de efectele pe care aceasta le-ar putea produce [27].

48. În aceste condiții, nu apreciem necesar să se examineze mai mult această problemă. Astfel, respingerea de către Tribunal a afirmației societăților Bouygues potrivit căreia declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002 constituie ajutoare de stat se întemeiază, în esență, pe alte motive în afara celor indicate la punctele 279 și 280 din hotărârea atacată. Întrucât, astfel cum vom arăta mai jos, apreciem că criticile invocate de societățile Bouygues împotriva acestor motive trebuie respinse în totalitate, rezultă că, chiar dacă am ajunge la concluzia că Tribunalul a săvârșit o eroare de drept la punctul 280, citat anterior, din hotărârea atacată, o astfel de eroare nu ar fi în sine suficientă pentru a conduce la anularea hotărârii atacate.

49. Prin urmare, urmează să analizăm criticile invocate de societățile Bouygues împotriva motivelor din hotărârea atacată prin care Tribunalul a exclus, pe de o parte, în temeiul normelor de drept civil și administrativ francez, că declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002 au dat naștere unei obligații constrângătoare din punct de vedere juridic în sarcina statului [a se vedea litera (b) de mai jos] și, pe de altă parte, că acestea au putut implica angajarea unor resurse de stat, chiar și în absența oricărei obligații juridice [a se vedea litera (c) de mai jos].

25 — Ne putem gândi, de exemplu, la garanțiile implicite, care decurg din regimul juridic particular aplicabil beneficiarului sau chiar la scrisorile de intenție sau de garanție. În această privință, subliniem că, în sensul Comunicării privind ajutoarele sub formă de garanții, fac obiectul noțiunii „garanție” în scopul aplicării acestei comunicări, „orice măsură de susținere ale cărei efecte economice sunt echivalente cu cele ale unei garanții” și care decurg fie dintr-o dispoziție a dreptului național, fie din comportamentul administrației. Astfel, între altele, Comisia distinge între garanțiile care provin dintr-o „sursă contractuală” sau „dintr-o altă sursă juridică”, spre deosebire de „garanțiile a căror formă este mai puțin vizibilă”, menționând, cu titlu de exemplu, „angajamentele furnizate verbal”.

26 — Cu titlu incident, observăm că condițiile enunțate la punctul 280 din hotărârea atacată, care prevăd ca întinderea garanției acordate să poată fi măsurată în momentul acordării acesteia, figurează printre cele enumerate la punctul 3.2 din Comunicarea privind ajutoarele sub formă de garanții, care trebuie să fie îndeplinite pentru ca principiul investitorului privat în economia de piață să fie respectat. Cu alte cuvinte, în lipsa acelorași cerințe care privesc definirea cadrului financiar al măsurii de susținere, Comisia consideră că măsura poate constitui un ajutor, în timp ce Tribunalul apreciază că aceasta iese din domeniul de aplicare al articolului 107, o angajare de resurse de stat nefiind stabilită.

27 — Hotărârea din 2 iulie 1974, Italia/Comisia (173/73, Rec., p. 709, punctul 27), Hotărârea din 24 februarie 1987, Deufil/Comisia (310/85, Rec., p. 901, punctul 8), Hotărârea din 26 septembre 1996, Franța/Comisia (C-241/94, Rec., p. I-4551, punctul 20). În ceea ce privește, în special, forma pe care o ia susținerea statului, a se vedea Hotărârea din 14 noiembrie 1984, Intermills/Comisia (323/82, Rec., p. 3809, punctul 31), Hotărârea din 3 octombrie 1991, Italia/Comisia (C-261/89, Rec., p. I-4437, punctul 8), Hotărârea din 19 septembrie 2000, Germania/Comisia (C-156/98, Rec., p. I-6857, punctul 25). Această lipsă de formalism se reflectă, de altfel, și asupra noțiunii înseși de resurse de stat care, potrivit Curții, „înglobează toate mijloacele pecuniare pe care autoritățile publice le pot utiliza efectiv pentru a susține întreprinderile”, a se vedea Hotărârea Franța/Comisia (Stardust), citată anterior, punctul 37, în care definiția largă oferită de Curte viza includerea resurselor financiare ale întreprinderilor publice, care, deși nu erau în mod permanent la dispoziția trezoreriei publice, rămâneau totuși în mod constant sub control public.

b) Cu privire la pretinsa denaturare a normelor de drept național prezentate în fața Comisiei (*al doilea aspect al primului motiv în cauza C-399/10 P*)

50. Societățile Bouygues subliniază că, printr-o denaturare a normelor de drept intern care au fost prezentate Tribunalului, acesta a considerat că anumite elemente din declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002, în special lipsa preciziei, a clarității și a fermității în ceea ce privește mijloacele care trebuie puse în aplicare pentru a remedia problemele de finanțare a FT, caracterul condiționat de apariția unor dificultăți de finanțare a FT, precum și faptul că aceste declarații erau orientate spre viitor, se opuneau recunoașterii unei obligații juridice în sarcina statului în dreptul administrativ sau civil francez.

51. Amintim că Curtea s-a pronunțat recent asupra limitelor controlului pe care îl exercită în cadrul unui recurs cu privire la constatările făcute de Tribunal în raport cu dreptul național al unui stat membru [28]. În special, aceasta a precizat că „este competentă să analizeze, mai întâi, dacă Tribunalul, pe baza documentelor și a celorlalte înscrisuri care i-au fost prezentate, nu a denaturat textul dispozițiilor naționale în cauză sau al jurisprudenței naționale aferente sau, în sfârșit, al lucrărilor din doctrină referitoare la acestea, apoi dacă Tribunalul nu a procedat, în ceea ce privește aceste elemente, la constatări care contravin în mod vădit conținutului lor și, în sfârșit, dacă Tribunalul, în cadrul examinării tuturor elementelor, nu a conferit vreunuia dintre acestea, în scopul de a constata conținutul legislației naționale în cauză, un înțeles care nu îi revine în raport cu celelalte elemente, în măsura în care acest lucru rezultă în mod evident din înscrisurile din dosar” [29].

52. În speță, în susținerea criticii lor privind denaturarea, societățile Bouygues se referă, în primul rând, la un aviz juridic solicitat de Comisie și anexat la înscrisurile sale în fața Tribunalului. Dintr-un astfel de aviz ar rezulta că, în dreptul francez, un angajament de a conduce la un rezultat clar și precis dă naștere unei obligații de rezultat, lipsa de precizie sau de claritate în ceea ce privește mijloacele de atingere a unui astfel de rezultat nefiind importantă.

53. Contrar celor susținute de FT, acest argument este admisibil, întrucât se înscrie în cadrul motivului întemeiat pe o interpretare eronată a dreptului francez de către Comisie, pe care societățile Bouygues l-au invocat în primă instanță. În ceea ce privește fondul, în măsura în care societățile Bouygues urmăresc să sublinieze o denaturare a conținutului avizului juridic menționat mai sus, argumentele acestora trebuie respinse, în lipsa precizării în ce ar consta o asemenea denaturare, dat fiind faptul că aceasta nu se poate deduce doar din constatarea că Tribunalul nu a urmat teza prezentată în acest aviz. În măsura în care, în schimb, societățile Bouygues se întemeiază pe avizul juridic în discuție pentru a susține o denaturare a normelor de drept intern, subliniem, pe de o parte, că din chiar textul avizului respectiv rezultă că autorul acestuia se limitează să susțină teza potrivit căreia *pare credibil* să se califice, în dreptul comercial francez, declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002 drept „angajament de garanție” [30]. Pe de altă parte, astfel cum observă Tribunalul la punctul 283 din hotărârea atacată, din acest aviz rezultă de asemenea că o astfel de teză se întemeiază pe premisa că

28 — Hotărârea Curții din 5 iulie 2011, Edwin/OAPI, C-263/09 P, Rep., p. I-5853. În speță, reclamanta invoca încălcarea unei norme de drept național aplicabilă litigiului ca urmare a trimiterii realizate printr-o dispoziție de drept al Uniunii.

29 — *Ibidem*, punctul 53.

30 — În special, în fragmentele avizului în discuție la care fac trimitere societățile Bouygues, autorul avizului menționat concluzionează că „*pare posibil* să se demonstreze că declarațiile statului efectuate între iulie 2002 și decembrie 2002 prezintă într-adevăr caracteristicile unei garanții sub forma unui angajament unilateral a cărui calificare ca angajament de garanție *pare credibil*, în pofida caracterului său original” (sublinierea noastră).

declarațiile în cauză exprimă un angajament al statului clar și precis, deși relativ imprecis, premisă care este respinsă tocmai de Tribunal la punctele 272-278 din hotărârea atacată [31]. Aceeași situație se regăsește și în ceea ce privește Hotărârea Cour de cassation [Curtea de Casație] din 9 iulie 2002, Lordex, citată în avizul menționat [32].

54. În al doilea rând, societățile Bouygues susțin că, potrivit normelor de drept administrativ francez prezentate Tribunalului, declarațiile statului în susținerea unei întreprinderi sunt susceptibile să angajeze statul din punct de vedere juridic.

55. Acestea susțin, mai întâi, că „jurisprudența administrativă recunoaște forța obligatorie a promisiunilor statului". În particular, acestea citează Hotărârea Conseil d'État din 30 iunie 1922, Lamiable și alții, potrivit căreia ar fi suficient ca administrația să se comporte „astfel încât să exprime convingerea" că ar acționa într-un anumit mod datorită existenței unui angajament al statului. Această hotărâre ar fi aplicabilă în speță, în care, astfel cum Tribunalul însuși ar fi recunoscut, declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002 au generat o așteptare din partea pieței. În această privință, subliniem că același argument a fost invocat de societățile Bouygues în fața Tribunalului și a fost respins la punctul 284 din hotărârea atacată, în esență pentru motivul că acesta presupune ca declarațiile în cauză să poată fi considerate suficient de clare, precise, necondiționate și ferme, ceea ce Tribunalul a exclus la punctele 272-278 din aceeași hotărâre. Or, din textul respectivei Hotărâri Lamiable și alții și al celorlalte hotărâri ale Conseil d'État, citate de societățile Bouygues și anexate la înscrisurile acestora [33], rezultă că Tribunalul nu a dat o interpretare vădit eronată a acestei jurisprudențe și că nu a denaturat conținutul acesteia atunci când a considerat că responsabilitatea administrației decurgea din existența unor asigurări precise date persoanelor administrate sau dintr-un comportament care lăsa în mod clar să se înțeleagă intenția administrației de a acționa într-un anumit sens. Argumentul pe care societățile Bouygues îl deduc din această jurisprudență nu este așadar fondat.

56. În continuare, societățile Bouygues se referă la circulara ministrului economiei, finanțelor și industriei din 22 iulie 2003 referitoare la recensământul dispozitivelor de garanție explicită sau implicită acordată de stat și la nota explicativă anexată acestei circulare. Din aceste acte ar rezulta că garanția statului poate lua forma unei „garanții implicite", definită ca un act administrativ „care produce și presupune consecințe financiare pentru stat", că aceasta poate rezulta, printre altele, dintr-o „scrisoare ministerială sau [din] orice altă bază" și că garanții care au putut fi acordate fără o bază juridică valabilă pot totuși „să creeze drepturi în favoarea beneficiarilor lor". În această privință, observăm că, la puncul 285 din hotărârea atacată, Tribunalul afirmă că societățile Bouygues nu se pot prevala de această circulară și de nota explicativă, în condițiile în care declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002 „nu conțin niciun element de natură să stabilească prezența unei garanții implicite a statului francez în favoarea FT" și face trimitere la punctul 284 din aceeași hotărâre [34], în care respinge aplicabilitatea în speță a jurisprudenței administrative citate de societățile Bouygues. Rezultă că, în vederea depășirii obiecției Tribunalului în ceea ce privește caracterul inoperant al circularei amintite și al notei explicative la aceasta, revenea acestora din urmă să repună în discuție concluziile prevăzute la punctul 284 menționat. Or, argumentele invocate de acestea nu permit să se ajungă la un asemenea rezultat.

31 — Concluziile la care ajunge Tribunalul în ceea ce privește caracterul vag, imprecis și condiționat al declarațiilor statului în susținerea FT țin de aprecieri în fapt, împotriva cărora societățile Bouygues nu invocă, în mod direct și expres, un motiv de denaturare, aceasta fiind invocată în raport cu normele relevante ale dreptului francez.

32 — În această hotărâre, Cour de cassation din Franța, respingând totodată calificarea drept cauțiune, a reținut existența unei obligații juridice de rezultat în privința unei scrisori de intenție care provenea de la o societate-mamă care precizează „vom asigura, începând cu această zi, buna desfășurare a acestei operațiuni și (…) vom face tot ce este necesar pentru dumneavoastră pentru a duce la bun sfârșit".

33 — În afara Hotărârii Lamiable și alții, menționată mai sus, prezentată în fața Tribunalului, societățile Bouygues au anexat la recursul lor, între altele, Hotărârea Conseil d'État [Consiliul de Stat] din 3 martie 1993, Comité central d'entreprise de la société d'exploitation industrielle des tabacs et allumettes și Hotărârea Conseil d'État din 26 octombrie 1973, Société civile immobilière „Résidence Arcole", hotărâri citate și comentate în Consultarea avocatului Sureau din 14 ianuarie 2004 anexată la cererea introductivă în primă instanță.

34 — La acest punct, Tribunalul concluzionează că „nu a fost stabilit (…) faptul că, ținând seama de caracteristicile lor intrinseci, [declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002] ar fi susceptibile să constituie temeiul unui (…) angajament obligatoriu din punct de vedere juridic și necondiționat al statului francez de a susține FT".

57. Examinarea argumentelor invocate de societățile Bouygues în susținerea acestui al doilea aspect al primului lor motiv de recus nu permite susținerea pretinsei denaturări a normelor de drept francez. În general, se opune recunoașterii temeiniciei acestor argumente concluzia la care ajunge Tribunalul în ceea ce privește caracterul vag, imprecis și condiționat al declarațiilor statului pentru susținerea FT. Or, pe de o parte, această concluzie ține de aprecieri în fapt, împotriva cărora societățile Bouygues nu invocă, în mod direct și expres, o critică privind denaturarea. Pe de altă parte, argumentele invocate de acestea nu urmăresc și, în orice caz, nu reușesc să demonstreze că instanțele civile sau administrative franceze ar fi formulat în mod vădit o apreciere în fapt diferită cu privire la natura acestor declarații.

58. În aceste condiții, aspectul menționat al primului motiv de recurs al societăților Bouygues trebuie respins.

c) Cu privire la eroarea de calificare pretins săvârșită de Tribunal prin faptul că a refuzat să ia în considerare, pentru utilizarea resurselor publice, efectele economice legate de așteptarea generată de declarațiile statului (*al treilea aspect al primului motiv în cauza C-399/10 P*).

59. Înainte de a examina al treilea aspect al primului motiv de recurs al societăților Bouygues, trebuie să se analizeze cea de a treia critică invocată de acestea în cadrul primului aspect al aceluiași motiv, întemeiată pe faptul că Tribunalul ar fi considerat în mod greșit necesar un angajament obligatoriu din punct de vedere juridic al statului pentru a constata o mobilizare de resurse publice. Potrivit societăților Bouygues, dat fiind că forma de intervenție a statului este irelevantă și că numai efectele acesteia trebuie luate în considerare, demonstrarea unui risc financiar economic, chiar și neîntemeiat pe o obligație juridică ce rezultă din această intervenție, ar fi suficientă pentru a exista utilizarea unor resurse de stat. Republica Franceză se opune unor asemenea argumente, invocând, în susținerea sa, Hotărârea Curții din 15 februarie 2001, Austria/Comisia [35], precum și Hotărârea Tribunalului din 14 ianuarie 2004, Fleuren Compost [36].

60. În cauza care a determinat pronunțarea primeia dintre aceste hotărâri, Comisia susținea că, din cauza unei promisiuni necondiționate și obligatorii din punct de vedere juridic făcute beneficiarului ajutorului în litigiu înainte de notificarea acestuia, care echivalează cu o punere în aplicare a ajutorului, Republica Austria era împiedicată să se prevaleze de jurisprudența Lorenz. Potrivit Comisiei, o astfel de promisiune producea, în dreptul austriac, aceleași efecte ca și o legislație care instituie un ajutor, întrucât aceasta obliga din punct de vedere juridic autoritățile austriece să acorde ajutorul promis. Ca răspuns la acest argument, Curtea s-a limitat să constate că autoritățile austriece condiționaseră în mod expres acordarea ajutorului de autorizarea prealabilă a Comisiei și că, în consecință, aceasta nu prezentase elemente care să permită să se considere că ajutorul în discuție fusese promis în mod necondiționat și, prin urmare, obligatoriu din punct de vedere juridic potrivit dreptului austriac, înainte de notificarea acestuia. În schimb, cauza Fleuren Compost, citată anterior, ridica problema momentului în care ajutorul în discuție fusese acordat, și anume în momentul transmiterii de către autoritățile olandeze a unei confirmări de primire a cererii de subvenționare introduse de reclamantă, astfel cum susținea aceasta din urmă, sau la data deciziei de acordare adoptate ca urmare a examinării cererii respective, astfel cum susținea Comisia, pe de altă parte. Tribunalul a precizat că criteriul pertinent era cel al „actului obligatoriu din punct de vedere juridic prin care autoritatea [națională] competentă se angajează să acorde ajutorul” [37].

61. Asemenea societăților Bouygues, nu considerăm că se pot da hotărârilor citate mai sus sensul și conținutul conferit acestora de guvernul francez. În special, nu considerăm că este posibil să se deducă din Hotărârea Austria/Comisia, citată anterior, că „se invocă un principiu general potrivit căruia existența unui angajament obligatoriu din punct de vedere juridic este necesar pentru a defini

35 — Hotărârea Curții din 15 februarie 2001, Austria/Comisia (C-99/98, Rec., p. I-1101).

36 — Hotărârea Tribunalului din 14 ianuarie 2004, Fleuren Compost/Comisia (T-109/01, Rec., p. II-127).

37 — Punctul 74.

un ajutor", astfel cum susține guvernul respectiv. Astfel, această hotărâre, ca și Hotărârea Fleuren Compost, citată anterior, nu se pronunță asupra noțiunii de ajutor, ci privește exclusiv momentul în care o măsură de ajutor preconizată poate fi considerată ca fiind acordată, pentru a decide regimul juridic aplicabil acestuia [38]. În plus, în Hotărârea Austria/Comisia, citată anterior, singura problemă ridicată de Comisie și examinată de Curte era problema dacă promisiunea de a acorda ajutorul făcută de autoritățile austriece dădea naștere, în dreptul austriac, unei obligații constrângătoare din punct de vedere juridic în sarcina statului de a acționa în acest sens. În schimb, în niciun moment nu s-a ridicat problema dacă un angajament de resurse de stat poate fi avut în vedere, chiar și în absența unei asemenea obligații. În sfârșit, astfel cum subliniază în mod corect societățile Bouygues, în cele două cauze, nu se stabilise și nici măcar nu se susținuse că actele avute în vedere (promisiunea de a acorda ajutorul în cauza Austria/Comisia, citată anterior, și confirmarea de primire a cererii de ajutor în cauza Fleuren Compost, citată anterior) conferiseră vreun avantaj viitorilor beneficiari ai ajutorului, astfel cum este, în schimb, cazul în speță, în ceea ce privește declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002.

62. În aceste condiții, deși teza guvernului francez, potrivit căreia un angajament obligatoriu din punctul de vedere juridic din partea statului este necesar întotdeauna pentru ca o măsură de susținere a unei întreprinderi să poată fi considerată ca acordată prin intermediul unor resurse publice, nu ne convinge în totalitate [39], nu apreciem necesar să examinăm mai mult această problemă, în măsura în care Tribunalul a examinat totuși, la punctul 288 din hotărârea atacată, dacă, *„în lipsa unui caracter obligatoriu din punct de vedere juridic*, în temeiul dreptului național, al pretinsului angajament care rezultă din declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002, acestea ar implica un transfer de resurse de stat" [40]. Al treilea aspect al primului motiv invocat de societățile Bouygues privește tocmai această examinare.

63. În cadrul acestui aspect, societățile Bouygues susțin, în esență, că Tribunalul, după ce a recunoscut că statul francez pusese în aplicare, prin declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002, o strategie întemeiată pe reputația sa de creditor și de debitor solvabil și credibil pentru a restabili încrederea piețelor, a ignorat ulterior consecințele unei asemenea strategii, și anume că acest stat ar fi suferit o pierdere de credibilitate pe piețe dacă ar fi înșelat așteptările pe care le crease astfel. Acestea observă că, în decizia în litigiu, Comisia a recunoscut, pe baza unui studiu economic pe care îl solicitase, că această pierdere de reputație reprezenta un cost foarte important pentru stat. Fiind vorba despre o problemă economică complexă, Comisia ar fi dispus de o putere de apreciere și nu revenea Tribunalului să înlocuiască analiza Comisiei cu propria analiză.

64. Subliniem mai întâi că, după examinarea, în considerentele (214)-(218) ale deciziei în litigiu, atât a problemei dacă declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002 erau obligatorii în dreptul intern, cât și a problemei dacă acestea puteau pune în discuție credibilitatea statului, Comisia concluzionează, în considerentul (218) că, „luate împreună, [elementele examinate] pot fi considerate că riscă efectiv să pună în pericol resurse de stat (fie prin angajarea răspunderii statului față de investitori, fie prin creșterea costului tranzacțiilor viitoare ale statului)" și că „[t]eza potrivit căreia declarațiile efectuate de autoritățile franceze începând cu luna iulie 2002 ar fi ajutoare este așadar o teză inovatoare, dar care probabil nu este lipsită de temei". Cu toate acestea, în considerentul (219) al deciziei în litigiu, aceasta apreciază că nu poate „stabili în mod irefutabil prezența unor ajutoare pe această bază". Rezultă că, astfel cum observă Tribunalul în mod întemeiat la punctul 288 din hotărârea atacată, Comisia a renunțat în cele din urmă să ia definitiv poziție cu privire la aspectul dacă

38 — În Hotărârea Austria/Comisia, se ridica problema dacă măsura în discuție trebuia să fie considerată ca un ajutor nou sau ca un ajutor existent, în timp ce în Hotărârea Fleuren Compost trebuia să se verifice dacă măsura în litigiu făcea sau nu făcea obiectul unui sistem de ajutoare autorizat în prealabil de Comisie.

39 — Astfel, în lumina jurisprudenței citate la punctul 47 de mai sus, potrivit căreia, în etapa calificării unei măsuri drept ajutor de stat, este necesar să se țină seama de efectele acesteia, am putea fi determinați să considerăm îndeplinită condiția angajării unor resurse de stat atunci când comportamentul statului este de așa natură încât creează o sarcină pentru bugetul statului, expunându-l, *în fapt*, în caz contrar în drept, unui risc financiar suficient de concret.

40 — Sublinierea noastră.

declarațiile citate mai sus puteau cauza o pierdere de credibilitate a statului pe piețele financiare care ar determina, pentru acesta din urmă, un risc financiar sub forma creșterii costului tranzacțiilor sale viitoare. În aceste condiții, societățile Bouygues nu sunt îndreptățite să susțină că Tribunalul ar fi înlocuit aprecierea Comisiei cu propria apreciere atunci când a afirmat, la punctul 288 din hotărârea atacată, că „nu s-a dovedit că, chiar în lipsa unui caracter obligatoriu din punct de vedere juridic, în temeiul dreptului național, al pretinsului angajament care rezultă din declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002, acestea ar implica un transfer de resurse de stat”.

65. În continuare, apreciem că, în măsura în care acestea reproșează Tribunalului că nu a ținut seama de implicațiile pentru finanțele publice ale așteptării generate pe piețe de declarațiile în discuție și că nu a respectat astfel efectul util al articolului 107 alineatul (1) TFUE, societățile Bouygues solicită, în realitate, Curții să efectueze o nouă apreciere a situației de fapt. Astfel, la punctul 288 din hotărârea atacată, Tribunalul a afirmat că, „chiar dacă s-ar presupune că nerespectarea unei promisiuni de susținere din partea statului francez în favoarea unei întreprinderi ar putea pune în pericol credibilitatea și reputația acestuia pe piețele financiare, nu este mai puțin adevărat că, în speță, nu s-a demonstrat că declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002 ar implica un angajament precis, necondiționat și ferm în favoarea FT, care să poată genera asemenea consecințe prejudiciabile”. Acesta continuă cu observația că „comportamentul autorităților franceze începând din luna iulie 2002 urmărea tocmai să se evite asemenea consecințe, lăsând să planeze îndoieli asupra naturii, conținutului și condițiilor exacte ale eventuale[i] intervenții viitoare [a statului francez]” De asemenea, la punctul 282 din hotărârea atacată, după ce a recunoscut că, prin declarațiile respective, statul francez a urmărit să influențeze în mod activ piețele financiare pentru a restabili încrederea acestora, în scopul de a pregăti refinanțarea FT, Tribunalul afirmă că „simplul fapt că, într-un astfel de context, statul francez a recurs la reputația sa deosebită pe piețele financiare nu poate fi suficient pentru a demonstra că resursele sale erau expuse unui astfel de risc încât să se poată considera că acesta constituie un transfer de resurse de stat”.

66. Se impune constatarea că, contrar celor susținute de societățile Bouygues, Tribunalul a luat, într-adevăr, în considerare posibilitatea ca o angajare de resurse publice că poată decurge din costurile generate de o eventuală pierdere de credibilitate a statului pe piețele financiare, dar că a exclus-o în speță în lipsa unui comportament din partea statului care să poată pune concret în pericol o asemenea credibilitate. Încă o dată, această concluzie se întemeiază pe aprecieri de fapt cu privire la conținutul și natura declarațiilor în discuție. În lipsa unei critici care să privească în mod explicit denaturarea conținutului acestor declarații, astfel de aprecieri nu sunt supuse controlului Curții.

67. Pentru motivele prezentate mai sus, apreciem că a treia critică a primului aspect al primului motiv invocat de societățile Bouygues, precum și al treilea aspect al acestui motiv trebuie respinse.

d) Concluzii cu privire la primul motiv în cauza C-399/10 P

68. În lumina tuturor considerațiilor de mai sus, propunem Curții să respingă primul motiv de recurs în cauza C-399/10 P, întemeiat pe erori în calificarea drept ajutor a declarațiilor statului francez din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002 în totalitate.

3. Cu privire la calificarea drept ajutor a împrumutului din partea acționarilor (*al doilea motiv de recurs în cauza C-399/10 P și al doilea motiv de recurs în cauza C -401/10 P*)

69. Prin intermediul unor argumente convergente în sens larg, societățile Bouygues și Comisia contestă, sub diferite aspecte, raționamentul care a determinat Tribunalul să constate, în hotărârea atacată, că Comisia nu demonstrase corespunzător cerințelor legale existența unui ajutor în împrumutul din partea acționarilor acordat de statul francez în favoarea FT și să anuleze articolul 1 din decizia în litigiu. Diversele critici și argumente invocate în această privință de către reclamante în cele două recursuri vor fi regrupate și examinate împreună în continuare.

a) Cu privire la eroarea pretins săvârșită de Tribunal prin solicitarea demonstrării unei legături de conexitate strânse între avantaj și angajarea de resurse de stat (*primul și al doilea subaspect al primului aspect al celui de al doilea motiv de recurs în cauza C-399/10 P și primul aspect al celui de al doilea motiv de recurs în cauza* C-401/10 *P*)

70. Recunoscând totodată necesitatea de a stabili o legătură de connexitate între avantaj și angajarea de resurse publice pentru a putea constata existența unui ajutor de stat în sensul articolului 107 TFUE, societățile Bouygues și Comisia contestă poziția adoptată de Tribunal în hotărârea atacată, potrivit căreia o corespondență strictă între aceste două elemente ar fi necesară. O astfel de concepție, în opinia lor total inovatoare, nu numai că nu ar găsi sprijin în jurisprudența Curții și a Tribunalului, dar ar fi și contrazisă de aceasta.

71. Critica analizată este îndreptată, în esență, împotriva punctului 262 din hotărârea atacată, în care Tribunalul, după ce a reamintit că avantajul trebuie să decurgă dintr-un transfer de resurse de stat, continuă cu precizarea că „[a]ceastă cerință de conexitate între avantajul identificat și angajarea de resurse de stat presupune, în principiu, ca avantajul menționat *să fie strâns legat de o sarcină corespunzătoare* ce grevează bugetul de stat (…)”[41]. În susținerea acestei afirmații, Tribunalul face trimitere la punctul 21 din Hotărârea Sloman Neptun, citată anterior, la punctul 27 din Hotărârea Germania/Comisia[42] și la punctul 58 din Hotărârea PreussenElektra, citată anterior.

72. Cu titlu introductiv, se ridică problema de a ști ce înțelege Tribunalul mai precis atunci când arată că avantajul trebuie să fie strâns legat de „o sarcină corespunzătoare” sau, în alte pasaje ale hotărârii atacate, că acesta trebuie „să corespundă unei sarcini echivalente” (punctul 297) sau, mai mult, că acesta trebuie să aibă drept „contrapartidă o diminuare corespunzătoare a bugetului de stat” (punctul 309). În opinia FT și a guvernelor francez și german, Tribunalul nu face decât să reitereze cerința potrivit căreia avantajul trebuie să fie acordat direct sau indirect prin intermediul resurselor de stat, în timp ce societățile Bouygues și Comisia susțin că corespondența solicitată de Tribunal depășește o simplă legătură de conexitate și impune ca avantajul și resursele obținute „să se confunde”, inclusiv în ceea ce privește cuantumul acestora.

73. În ceea ce ne privește, deși nu suntem convinși că Tribunalul a intenționat într-adevăr să impună demonstrarea unei echivalențe în termeni financiari între avantaj și sarcină, apreciem totuși că nu s-a limitat nici să impună dovada existenței unei simple corelații între acestea, astfel cum susține în special FT. Într-adevăr, astfel cum se aplică în hotărârea atacată, cerința de corespondență între avantaj și sarcină teoretizată de Tribunal implică o legătură atât de strânsă încât o sarcină dată care grevează bugetul de stat nu ar putea corespunde decât unui tip prestabilit de avantaj, cu consecința că existența oricărei legături este exclusă atunci când avantajul și sarcina nu sunt de aceeași valoare.

74. Or, dacă jurisprudența impune existența unei legături de conexitate între avantaj și sarcina care grevează bugetul public, în sensul că numai avantajele acordate „direct sau indirect prin intermediul resurselor de stat”[43] sau care creează „o sarcină suplimentară pentru stat”[44] constituie ajutoare în sensul articolului 107 TFUE, în schimb, aceasta nu impune demonstrarea unei corespondențe stricte între avantaj și sarcină, astfel cum este interpretată de Tribunal în hotărârea atacată. În special, o astfel de cerință nu este coroborată cu hotărârile menționate la punctul 71 de mai sus, la care face trimitere Tribunalul la punctul 262 din hotărârea atacată.

41 — Sublinierea noastră.

42 — Hotărârea din 19 septembrie 2000 (C-156/98, Rec., p. I-6857, punctul 27).

43 — A se vedea, între altele, pe lângă Hotărârile Sloman Neptun, PreussenElektra și Germania/Comisia, Hotărârile Curții Kirsammer-Hack, Viscido și Ecotrade, citate anterior, Hotărârea din 5 martie 2009, UTECA (C-222/07, Rep., p. I-1407), care exclude calificarea drept ajutor dată unei reglementări generale care impune operatorilor de televiziune să aloce o parte din veniturile lor din exploatare finanțării anticipate a filmelor cinematografice și de televiziune și Hotărârea din 8 septembrie 2011, Comisia/Țările de Jos, C-279/08 P, Rep., p. I-7671, punctul 103.

44 — A se vedea Hotărârea Curții din 17 iunie 1999, Piaggio (C-295/97, Rec., p. I-3735, punctele 34 și 35); Hotărârea Curții din 15 iulie 2004, Spania/Comisia (C-501/00, Rec., p. I-6717, punctele 91 și 92).

75. Astfel cum am arătat la punctul 39 de mai sus, prima dintre aceste hotărâri, pronunțată în cauza Sloman Neptun, citată anterior, reflectă o etapă importantă a jurisprudenței Curții, aceasta luând definitiv distanțele unei interpretări a articolului 92 din tratat care nu ar considera finanțarea publică ca o condiție necesară pentru calificarea drept ajutor a unei măsuri imputabile statului. Astfel, la punctul 19 din această hotărâre, Curtea subliniază că „numai avantajele acordate direct sau indirect prin intermediul resurselor de stat trebuie considerate drept ajutoare în sensul articolului 92 alineatul (1) din tratat", în timp ce „avantajele acordate prin intermediul altor mijloace în afara resurselor de stat" nu intră sub incidența acestei dispoziții. În cauza care a determinat pronunțarea acestei hotărâri, era vorba despre o reglementare națională care reglementează relațiile contractuale dintre anumite întreprinderi de navigație maritimă și salariații acestora. La punctul 21 din hotărârea menționată, la care face trimitere punctul 262 din hotărârea atacată, Curtea constată că, având în vedere finalitatea și economia generală a reglementării în discuție, aceasta nu urmărea „să creeze un avantaj care ar constitui o sarcină suplimentară pentru stat (…)" și precizează că consecințele care rezultau de aici în special în ceea ce privește pierderea de resurse fiscale erau „inerente acestui sistem" și „nu constitu[iau] un motiv de a acorda întreprinderilor în cauză un anumit avantaj". Or, teza Tribunalului, potrivit căreia trebuie să existe o legătură de corespondență strictă între avantaj și resursele angajate, în sensul explicat la punctul 72 de mai sus, nu este promovată în niciun mod în pasajele reluate mai sus, în care Curtea se limitează să afirme, în esență, că un avantaj, precum cel pe care întreprinderile de navigație l-ar obține din reglementarea în discuție, nu poate fi considerat ca acordat prin intermediul resurselor publice exclusiv din cauza unei pierderi de venituri fiscale generate indirect de alegerea statului de a reglementa un sector dat într-un anumit mod.

76. Punctul 58 din Hotărârea PreussenElektra, citată anterior, citată de asemenea de Tribunal la punctul 262 și, mai departe, la punctul 308 din hotărârea atacată, reproduce conținutul punctului 19 din Hotărârea Sloman Neptun, citată anterior, amintind cerința ca avantajul să fie acordat „direct sau indirect prin intermediul resurselor de stat". În Hotărârea PreussenElektra, citată anterior, Curtea, sesizată cu o întrebare preliminară privind reglementarea unui stat membru care impune unor întreprinderi private de furnizare a energiei electrice o obligație de achiziție a energiei electrice produse pe baza surselor de energie regenerabile la prețuri minime superioare valorii economice reale a acestui tip de energie electrică, a exclus ca simpla diminuare a veniturilor fiscale pe care o putea determina o asemenea obligație să poată fi considerată „ca reprezentând un mijloc de a acorda producătorilor de energie electrică pe baza surselor de energie regenerabile un avantaj determinat în sarcina statului"[45]. Ca și în Hotărârea Sloman Neptun, citată anterior, Curtea a ajuns la o asemenea concluzie având în vedere caracterul „inerent" regimului în discuție al unei asemenea diminuări de venituri din impozite. Sarcina financiară care decurgea din obligația de achiziție la prețuri minime prevăzută de regimul în discuție era astfel în întregime în sarcina întreprinderilor private[46].

77. În sfârșit, în ceea ce privește Hotărârea Germania/Comisia, citată anterior, departe de a impune o corespondență strictă între avantaj și sarcina care grevează resursele publice, această hotărâre califică drept ajutor o situație caracterizată printr-o disociere între destinatarii măsurii care grevează bugetul statului – în speță o facilitate fiscală acordată, în anumite condiții, investitorilor – și beneficiarii ajutorului, avantajați indirect de investițiile încurajate prin facilitatea menționată. Pentru a proceda astfel, Curtea se întemeiază pe o analiză a efectelor reglementării în cauză care a determinat-o să constate, pe de o parte, că avantajul acordat indirect întreprinderilor vizate de această reglementare „își găsește originea în renunțarea de către statul membru la veniturile fiscale pe care le-ar fi perceput în mod normal, în măsura în care această renunțare a oferit investitorilor posibilitatea de a lua participații la aceste întreprinderi în condiții mai avantajoase din punct de vedere fiscal", și, pe de altă parte, că „intervenția unei decizii autonome din partea investitorilor nu are drept efect eliminarea legăturii existente între facilitatea fiscală și avantajul de care beneficiază întreprinderile în cauză, în

45 — Punctul 62.

46 — Trebuie să se observe de asemenea că Hotărârile Sloman Neptun și PreussenElektra priveau amândouă reglementări naționale generale care se referă la un sector economic determinat, urmărind, în primul caz, să asigure competitivitatea sectorului și, în al doilea caz, să realizeze obiectivele protecției mediului. Tipul de intervenție publică avută în vedere era așadar foarte diferit în raport cu cea din speță.

condițiile în care, în termeni economici, modificarea condițiilor de piață care generează avantajul amintit este rezultatul pierderii de resurse fiscale pentru autoritățile publice”[47]. Contrar hotărârilor analizate anterior, în această situație diminuarea veniturilor din impozite este considerată de Curtea ca aflându-se la originea avantajului acordat indirect întreprinderilor vizate de reglementarea în discuție, chiar dacă este determinată de o facilitate fiscală acordată nu acestor întreprinderi, ci unor terți. În opinia noastră, rezultă de aici o interpretare largă a legăturii de conexitate dintre avantaj și sarcină, care implică luarea în considerare a efectelor concrete ale intervenției statului, care nu poate veni în sprijinul interpretării restrictive reținute de Tribunal în hotărârea atacată.

78. Pe lângă faptul că nu este susținută de jurisprudență, teza avansată de Tribunal la punctul 262 din hotărârea atacată reflectă de asemenea, în opinia noastră, un exces de formalism, care se conciliază cu dificultate cu aplicarea noțiunii de ajutor în funcție de efectele măsurii în discuție. Pe de altă parte, aceasta riscă să facă extrem de dificilă proba existenței unui ajutor de stat, în special atunci când este vorba despre intervenții publice care constau în operațiuni uneori extrem de complexe, care înglobează, ca și în speță, mai multe măsuri compozite care se eșalonează în timp. În sfârșit, astfel cum susține Comisia în mod întemeiat, anumite tipologii de ajutoare, precum ajutoarele indirecte sau ajutoarele cu caracter social acordate consumatorilor, prevăzute la articolul 107 alineatul (2) litera (a) TFUE – în care resursele angajate de stat nu se reflectă în mod automat într-un avantaj corespunzător pentru beneficiari – nu se pretează prea bine să fie încadrate în graficul rigid impus de Tribunal.

79. Pentru motivele prezentate, apreciem că Tribunalul a săvârșit o eroare de drept prin impunerea demonstrării unei legături de conexitate strânse între avantaj și sarcina care grevează bugetul de stat, astfel cum s-a reținut în hotărârea atacată.

80. Astfel cum vom demonstra mai jos, această eroare a viciat toată analiza Tribunalului cu privire la problema calificării drept ajutor a împrumutului din partea acționarilor.

b) Cu privire la eroarea pretins săvârșită de Tribunal prin refuzul de a recunoaște existența unei legături între, pe de o parte, avantajul rezultat din declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002 și din anunțul din 4 decembrie 2002 și, pe de altă parte, angajarea de resurse de stat care decurge din oferta privind contractul de împrumut din partea acționarilor din 20 decembrie 2002 (al treilea subaspect al primului aspect al celui de al doilea motiv de recurs în cauza C-399/10 P și primul și al doilea aspect al celui de al doilea motiv de recurs în cauza C-401/10)

81. Potrivit societăților Bouygues și Comisiei, interpretarea pe care Tribunalul a reținut-o în ceea ce privește natura legăturii care trebuie să existe între avantaj și utilizarea resurselor de stat l-au determinat să efectueze o analiză fragmentată a intervenției statului francez în favoarea FT, care nu ține seama de efectul de denaturare al diferitelor măsuri adoptate luate împreună. Pe baza unei asemenea abordări eronate, Tribunalul ar fi exclus în mod eronat existența unei legături între, pe de o parte, avantajul sub forma unui efect de liniștire a pieței care rezultă din declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002 și din anunțul din 4 decembrie 2002 și, pe de altă parte, angajarea de resurse de stat prin punerea la dispoziție a împrumutului în cauză.

82. Trebuie amintit că, la punctul 262 și următoarele din hotărârea atacată, Tribunalul analizează problema dacă avantajele care rezultă pentru FT din declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002 și din anunțul din 4 decembrie 2002, pe care le-a identificat anterior, decurg într-adevăr dintr-un transfer de resurse de stat. O asemenea examinare este efectuată în mod separat și succesiv în ceea ce privește: i) declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002 (punctele

47 — În acest sens, a se vedea de asemenea Hotărârea Tribunalului din 18 ianuarie 2005, Confédération nationale du Crédit mutuel/Comisia (T-93/02, Rec., p. II-143) și Hotărârea din 4 martie 2009, Associazione italiana del risparmio gestito și Fineco Asset Management/Comisia (T-445/05, Rep., p. II-289).

268-289) [48]; ii) anunțul din 4 decembrie 2002 referitor la proiectul de împrumut din partea acționarilor (punctele 291-298) și iii) oferta privind contractul de împrumut din partea acționarilor din 20 decembrie 2002 privind contractul de împrumut din partea acționarilor (punctele 299-231). În cele trei cazuri, Tribunalul constată lipsa unui transfer de resurse de stat.

83. În ceea ce privește anunțul din 4 decembrie 2002, Tribunalul constată, mai întâi, că nici Comisia și nici societățile Bouygues nu au susținut că acest anunț implica, în temeiul dreptului administrativ sau civil francez, un transfer de resurse de stat (punctele 293-295). Or, în măsura în care, astfel cum Tribunalul însuși recunoaște la punctul 302 din hotărârea atacată, angajarea de resurse publice reținută de Comisie în decizia în litigiu rezultă *din trimiterea ofertei privind contractul de împrumut din partea acționarilor din 20 decembrie 2002 însoțit de anunțul din 4 decembrie 2002*, iar nu din acesta privit în mod izolat, constatarea menționată nu pare pertinentă și, în orice caz, nu este decisivă pentru a concluziona că Comisia nu a demonstrat existența unui angajament de resurse de stat [49].

84. În continuare, Tribunalul afirmă, la punctul 296 din hotărârea atacată, că, „[î]n orice caz, *un transfer de resurse de stat rezultat din anunțul* din 4 decembrie 2002 *nu ar putea corespunde* decât unui avantaj ce constă în deschiderea liniei de credit de 9 miliarde de euro care era preconizată în mod expres în cuprinsul acestuia” și că un astfel de avantaj, pe care Comisia ar fi omis să îl definească, corespunzător cerințelor legale, în decizia în litigiu, *„este distinct de cel care decurge din declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002*, astfel cum a fost reținut în decizia menționată” [50]. În acest fragment, Tribunalul exclude așadar *a priori* ca o legătură suficientă pentru definirea unui ajutor de stat să poată exista între, pe de o parte, *avantajul sub forma unui efect de liniștire* a pieței, care rezultă din declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002 și din anunțul din 4 decembrie 2002 [51], și, pe de altă parte, dacă presupunem că este stabilit de Comisie, *angajarea de resurse de stat care decurge din același anunț*.

85. Din termenii utilizați de Tribunal rezultă că o astfel de concluzie se întemeiază *numai* pe constatarea că nu există un raport de *corespondență* sau de *echivalență* între avantajul constituit de efectul de liniștire menționat și eventuala obligație constrângătoare din punctul de vedere juridic a statului de a proceda la acordarea împrumutului din partea acționarilor menționat în anunțul din 4 decembrie 2002. Tribunalul aplică în această situație teza dezbătută anterior și respinsă la punctele 70-78 de mai sus, potrivit căreia, pentru a stabili existența unui ajutor de stat, avantajul identificat trebuie să fie strâns legat de o *sarcină „corespunzătoare*” sau *„echivalentă*” care grevează bugetul de stat. Aplicarea acestei concepții a legăturii de conexitate dintre avantaj și angajarea de resurse de stat îl determină să excludă în speță existența unei astfel de legături, din moment ce avantajul (efect de liniștire a piețelor financiare datorat exclusiv anunțului privind deschiderea unei linii de credit în favoarea FT) și sarcina (angajament obligatoriu din punct de vedere juridic de a proceda la deschiderea liniei de credit preconizate) nu au aceeași valoare.

48 — A se vedea punctele 44-78 de mai sus.

49 — Prin intermediul celui de al doilea aspect al celui de al doilea motiv, Comisia susține că, contrar celor constatate la punctul 293 din hotărârea atacată, aceasta a prezentat elemente care să permită să se considere că declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002, luate împreună, constituiau o angajare de resurse publice. Aceasta susține de asemenea că Tribunalul însuși, la punctele 303-305 din hotărârea atacată, ar fi considerat că o astfel de angajare era deja implicită în anunțul din 4 decembrie 2002. Aceste argumente nu par să ne convingă. În ceea ce privește primul argument, din considerentul (219) al deciziei atacate rezultă că Comisia s-a abținut în cele din urmă să ia o poziție definitivă cu privire la problema dacă, luate împreună, declarațiile efectuate începând cu luna iulie 2002 implicau o angajare de resurse de stat. În ceea ce privește al doilea argument, din punctul 293 din hotărârea atacată rezultă în mod clar că Tribunalul nu a abordat problema dacă anunțul din 4 decembrie 2002 implica pentru stat un angajament obligatoriu din punct de vedere juridic în vigoare al dreptului francez.

50 — Sublinierea noastră.

51 — Este necesar să se considere că, atunci când, la punctele 296 și 297 citate mai jos, Tribunalul menționează „declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002”, acesta se referă de asemenea la anunțul din 4 decembrie 2002.

86. Potrivit Tribunalului, rezultă că un ajutor având ca obiect avantajul reprezentat de îmbunătățirea condițiilor de refinanțare a FT datorată reacției pozitive a piețelor financiare în urma anunțului din 4 decembrie 2002 nu ar fi putut fi constatat chiar și în cazul în care Comisia ar fi stabilit că anunțul respectiv, prin faptul că instituia o obligație constrângătoare din punct de vedere juridic în sarcina statului, implica *în sine* un transfer de resurse de stat, și anume chiar și atunci când avantajul și sarcina pentru bugetul statului își aveau originea în *unul și același act* (anunțul din 4 decembrie 2002). Or, un astfel de rezultat ar fi fost cu atât mai dificil de înțeles cu cât Tribunalul însuși recunoaște că anunțul a conferit un avantaj incontestabil FT și că acest avantaj era tocmai cel urmărit de statul francez și vizat de toate măsurile care s-au succedat în timp, din luna iulie până în luna decembrie 2002, în cadrul aceleiași strategii de susținere în favoarea FT.

87. Pe baza considerațiilor de mai sus, apreciem că, întemeindu-se pe o interpretare eronată a întinderii legăturii de conexitate care trebuie să existe între avantaj și angajarea de resurse publice, Tribunalul a considerat, la punctele 296 și 297 din hotărârea atacată, că o astfel de legătură nu ar fi putut fi stabilită între, pe de o parte, avantajul reprezentat de efectul de liniștire a piețelor financiare al anunțului din 4 decembrie 2004 și, pe de altă parte, un eventual transfer de resurse de stat legat de acest anunȚ. Cu toate acestea, constatarea unei asemenea erori nu permite, în sine, să se deducă de aici concluzia că hotărârea atacată trebuie să fie anulată. Astfel, în economia raționamentului Tribunalului, punctele 296 și 297 menționate mai sus fac parte dintr-un aspect de motivare cu titlu suplimentar.

88. În aceste condiții, observăm că aceeași interpretare eronată se reflectă și asupra rezultatului analizei Tribunalului.

89. Această situație se regăsește în special cu privire la punctul 299 din hotărârea atacată, în care, în ceea ce privește aspectul dacă trimiterea ofertei privind contractul de împrumut din partea acționarilor din 20 decembrie 2002, implica un transfer de resurse de stat, Tribunalul consideră că, „în măsura în care Comisia nu [stabilise] suficient, în decizia [în litigiu], un avantaj care să decurgă din oferta de contract ca atare, […] „nu [era] posibil, cu atât mai mult, ca [acesta] să constate existența unui transfer de resurse de stat care ar fi conex acestui avantaj”. Or, dacă în raționamentul Tribunalului această concluzie rezultă în mod logic din constatările efectuate la punctele 246-267 din hotărârea atacată[52], în schimb, alegerea Tribunalului de a nu corobora, în această etapă, eventuala angajare de resurse de stat care rezultă din trimiterea acestei oferte cu efectul de liniștire a piețelor financiare care decurge din anunțul din 4 decembrie 2002, astfel cum procedase Comisia în decizia în litigiu, nu se justifică decât în lumina interpretării restrictive a legăturii de conexitate dintre avantaj și angajarea de resurse de stat examinată și respinsă la punctele 70-78 de mai sus.

90. Această interpretare se reflectă și asupra analizei conținute la punctul 302 și următoarele din hotărârea atacată, în care Tribunalul, abordând problema dacă Comisia reușise să stabilească un transfer de resurse de stat pe baza „abordării sale globale”, urmărește să verifice, „pe de o parte, dacă sarcina potențială pentru bugetul de stat pe care Comisia a reținut-o în ceea ce privește proiectul de împrumut din partea acționarilor și trimiterea contractului de împrumut din partea acționarilor era deja implicită în declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002 și, pe de altă parte, dacă această sarcină corespundea avantajului pe care Comisia l-a atribuit acestor declarații”. În cadrul acestei analize, Tribunalul constată, la punctele 303-305 din hotărârea atacată, că, din cauza caracterului deschis, imprecis și necondiționat al declarațiilor din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002, anunțul din 4 decembrie 2002 constituia „o ruptură importantă în succesiunea evenimentelor care au condus la refinanțarea FT” și concluzionează, la punctul 308, că, având în vedere această ruptură, Comisia nu putea stabili o legătură „între o eventuală angajare de resurse de stat, în această etapă, și avantaje acordate prin măsuri anterioare, și anume declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002

52 — Pentru a aminti, la punctul 246 din hotărârea atacată, Tribunalul a exclus ca trimiterea ofertei privind contractul de împrumut din partea acționarilor din 20 decembrie 2002 să fi putut avea, în sine, un efect de liniștire a pieței similar cu cel produs de anunțul din 4 decembrie 2002, dat fiind faptul că nu a fost făcută publică, și, la punctele 264-267, acesta a constatat că Comisia nu stabilise un avantaj în legătură cu această trimitere care să fie diferit de cel rezultat din declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002 și din anunț.

(…)”. Astfel, potrivit Tribunalului, „o asemenea legătură […] între elementele constitutive ale noțiunii de ajutor în ceea ce privește elemente faptice distincte intervenite în etape diferite ar fi contrară cerinței conexității între avantaj și transferul de resurse de stat […], astfel cum s-a confirmat prin Hotărârea PreussenElektra”. La punctul următor, Tribunalul afirmă că „împrejurarea că declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002, precum și anunțul din 4 decembrie 2002 au determinat un avantaj în favoarea FT […] nu are drept contrapartidă *o diminuare corespunzătoare a bugetului de stat* (…)” și face trimitere, în această privință, la punctele 296 și 297 din hotărârea atacată.

91. În ceea ce privește consecințele pe care Tribunalul le asociază cu constatarea unei rupturi între declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002 și anunțul din 4 decembrie 2002, subliniem că, astfel cum Tribunalul însuși recunoaște, între altele, la punctul 243 din hotărârea atacată, avantajul sub forma unui efect de liniștire a piețelor financiare reținut în decizia în litigiu decurge nu numai din declarațiile menționate, *ci și* din anunțul din 4 decembrie 2002 și se manifestă, așadar, chiar după ruptura respectivă. Rezultă că simpla constatare a unei asemenea rupturi nu permite în sine excluderea legăturii stabilite de Comisie între acest avantaj și angajarea de resurse de stat în etapa trimiterii ofertei privind contractul de împrumut din partea acționarilor din 20 decembrie 2002.

92. În schimb, rezultă în mod clar din fragmentele reluate la punctul 90 de mai sus, că, chiar și în cadrul analizei efectuate cu privire la toate măsurile care au condus la refinanțarea FT, ceea ce împiedică în mod concret Tribunalul să recunoască existența legăturii stabilite de Comisie între, pe de o parte, efectul de liniștire a piețelor financiare produs de anunțul privind punerea la dispoziția FT a unui împrumut din partea acționarilor de o anumită valoare și de „aparența dată piețelor cu privire la existența acestui împrumut” [53] și, pe de altă parte, transferul de resurse de stat conex punerii în aplicare a acestei măsuri [54], este ideea că o astfel de legătură implică o corespondență strictă între avantaj și sarcina pentru bugetul statului, corespondență care nu ar exista între o sarcină (în speță, trimiterea ofertei privind contractul de împrumut din partea acționarilor din 20 decembrie 2002) care nu se reflectă asupra patrimoniului beneficiarului printr-un avantaj de aceeași valoare (și anume, în speță, prin posibilitatea de a se acorda, în orice moment, suma respectivă).

93. Din ansamblul considerațiilor de mai sus rezultă că, printr-o interpretare eronată a întinderii legăturii de conexitate dintre avantaj și angajarea de resurse de stat, Tribunalul a exclus că Comisia demonstrase în speță un transfer de resurse de stat.

94. Astfel, mai rămâne să se aprecieze dacă Comisia a putut stabili în mod corect, în decizia în litigiu, o legătură între avantajul sub forma unui efect de liniștire a piețelor financiare produs, între altele, de anunțul din 4 decembrie 2002 și pretinsa angajare de resurse de stat care decurge din trimiterea ofertei privind contractul de împrumut din partea acționarilor din 20 decembrie 2002 [55].

95. În această privință, pare că, în ceea ce privește măsurile strâns legate precum anunțul că o anumită intervenție a statului urmează să fie pusă în practică și realizarea acesteia (prin trimiterea contractului semnat și parafat) [56], între care, pe de altă parte, există numai un decalaj temporal de aproximativ două săptămâni, simpla împrejurare că avantajul pentru beneficiar decurge din prima dintre aceste măsuri, în timp ce angajarea de resurse publice ar fi legată de cea de a doua, nu exclude ca o legătură de

53 — A se vedea considerentul (194) al deciziei contestate, precum și nota de subsol 116 din aceasta.

54 — Mai precis, „potențiala sarcină suplimentară (…) creată prin anunțarea punerii la dispoziție a împrumutului din partea acționarilor, însoțită de realizarea condițiilor prealabile acestei puneri la dispoziție, aparența dată pieței că acest împrumut fusese pus efectiv la dispoziție și, în cele din urmă, prin transmiterea contractului de împrumut parafat și semnat de către ERAP către FT”, considerentul (196) al deciziei contestate.

55 — Asemănător Tribunalului, nu adoptăm o poziție cu privire la problema dacă, astfel cum afirmă Comisia în considerentul (196) al deciziei contestate, trimiterea proiectului de contract de împrumut din partea acționarilor implică în sine un angajament de resurse de stat sub forma unei sarcini potențiale pentru bugetul statului, în măsura în care acesta din urmă „trebuia (…) să țină la dispoziția FT, prin intermediul ERAP, cuantumul resurselor corespunzătoare” și, așadar, independent atât de examinarea condițiilor la care era supus acest contract, cât și de împrejurarea că nu a fost executat niciodată. Cu toate acestea, subliniem că, spre deosebire de guvernul german, nici guvernul francez și nici FT nu contestă ca o angajare de resurse de stat să se fi putut produce în această etapă.

56 — În această privință, Comisia se referă, în recurs, la „două manifestări ale aceluiași fapt, care, în plus, a fost perceput în mod unitar pe piețe”.

conexitate care definește un ajutor să poată fi stabilită între acestea. În opinia noastră, ar fi excesiv de formalist să se excludă o astfel de legătură pentru simplul fapt că avantajul în discuție nu decurge direct din măsura care poate implica un transfer de resurse publice, ci mai degrabă din publicitatea efectuată de stat cu privire la punerea în aplicare iminentă a respectivei măsuri. Mai general, contestarea unei astfel de legături pare să nu respecte realitatea economică a intervenției statului francez în cadrul refinanțării FT, din moment ce, pe de o parte, este evident că aceasta din urmă nu s-a putut refinanța pe piețe decât ca urmare a declarațiilor de susținere repetate din partea statului în favoarea sa [57], printre care, în special, anunțul din 4 decembrie 2002, și, pe de altă parte, că diferitele măsuri adoptate de stat, inclusiv trimiterea de către ERAP a ofertei privind contractul de împrumut din partea acționarilor din 20 decembrie 2002, singura susceptibilă să angajeze resurse publice, s-ar înscrie în aceeași strategie a statului de susținere a FT, având „ca obiectiv și consecință, în ansamblul său, să recâștige încrederea piețelor” [58], pentru a permite refinanțarea FT în condiții mai favorabile.

96. Pe baza tuturor considerațiilor de mai sus, apreciem că Tribunalul a săvârșit o eroare de drept prin refuzul de a recunoaște, ca urmare a unei interpretări eronate a articolului 87 alineatul (1) CE, existența unei legături între, pe de o parte, avantajul care rezultă din declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002 și din anunțul din 4 decembrie 2002 și, pe de altă parte, angajarea potențială de resurse de stat care rezultă din trimiterea ofertei privind contractul de împrumut din partea acționarilor din 20 decembrie 2002. O asemenea eroare este de natură să determine anularea hotărârii atacate [59].

97. Celelalte motive și argumente invocate de societățile Bouygues și de Comisie vor fi examinate pe scurt, în continuare, în cadrul prezentelor concluzii, pentru cazul în care Curtea nu ar împărtăși concluziile la care am ajuns mai sus.

c) Cu privire la erorile pretins săvârșite de Tribunal în ceea ce privește noțiunea de avantaj rezultat din punerea la dispoziție a unei linii de credit (al doilea aspect al celui de al doilea motiv de recurs în cauza C-401/10 P)

98. În cadrul celui de al doilea aspect al celui de al doilea motiv de recurs, societățile Bouygues susțin că Tribunalul a luat în considerare în mod eronat separat, în analiza sa cu privire la existența unui avantaj, anunțul din 4 decembrie 2002 și trimiterea ofertei privind contractul de împrumut din partea acționarilor din 20 decembrie 2002, în condițiile în care, în opinia acestora, este vorba despre elemente ale uneia și aceleiași intervenții a statului, care nu pot fi analizate în mod izolat.

99. În măsura în care acesta urmărește să repună în discuție aprecierea Tribunalului cu privire la existența unui avantaj legat de trimiterea ofertei privind contractul de împrumut din partea acționarilor din 20 decembrie 2002, în opinia noastră, această critică trebuie declarată inadmisibilă. În schimb, în măsura în care acesta critică concluzia Tribunalului potrivit căreia nu există o legătură suficient de strânsă între „efectul de liniștire care rezultă din publicarea deschiderii unei linii de credit de 9 miliarde [de euro și] transferul de resurse de stat care rezultă din această deschidere”, critica menționată se suprapune cu cea invocată în cadrul celui de al treilea subaspect al primului aspect al celui de al doilea motiv de recurs, examinat mai sus împreună cu criticile similare invocate de Comisie.

57 — Aceste declarații, deși au jucat un rol asupra reacțiilor subiective ale actorilor piețelor financiare, au conferit un avantaj material obiectiv FT.

58 — A se vedea hotărârea atacată, punctul 303.

59 — Această concluzie, precum și toate considerațiile prezentate mai sus, nu aduc, în mod evident, atingere problemei dacă intervenția statului francez în discuție îndeplinește sau nu îndeplinește criteriul investitorului privat avizat în economia de piață.

d) Cu privire la eroarea pretins săvârșită de Tribunal prin faptul că nu a examinat criteriul investitorului privat avizat pentru a stabili existența sau inexistența unui avantaj în favoarea FT (al treilea aspect al celui de al doilea motiv de recurs în cauza C-401/10 P)

100. Prin intermediul celui de al treilea aspect al celui de al doilea motiv de recurs, Comisia susține, în esență, că Tribunalul ar fi trebuit să verifice, astfel cum ea a procedat în decizia în litigiu, dacă avantajul acordat FT care rezultă din toate declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002 și din anunțul din 4 decembrie 2002 „era acordat în condiții normale ale pieței sau dacă o entitate privată ar fi putut beneficia de același avantaj în aceleași condiții dacă statul s-ar fi comportat ca un investitor privat". Neprocedând la o astfel de examinare, Tribunalul ar fi încălcat articolul 87 alineatul (1) CE.

101. În opinia noastră, această critică trebuie să fie respinsă ca inoperantă. Astfel, rezultă clar din motivele hotărârii atacate că Tribunalul a constatat că Comisia nu respectase noțiunea de ajutor în sensul articolului 87 alineatul (1) CE, prin faptul că, deși dovedise corespunzător cerințelor legale existența unui avantaj care decurge pentru FT din declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002 și din anunțul din 4 decembrie 2002, aceasta nu reușise să demonstreze totuși că un astfel de avantaj rezulta dintr-un transfer de resurse de stat. Or, Comisia nu a explicat cum o eventuală examinare a legalității metodei urmare de ea în aplicarea testului investitorului privat ar fi putut determina Tribunalul să modifice o astfel de concluzie, pe care se întemeiază anularea deciziei în litigiu.

e) Cu privire la pretinsa încălcare a articolului 87 CE, coroborat cu articolul 230 CE, prin faptul că Tribunalul nu ar fi respectat marja de apreciere de care beneficiază Comisia atunci când efectuează analize economice complexe (al patrulea aspect al celui de al doilea motiv de recurs în cauza C-401/10 P)

102. Prin intermediul celui de al patrulea aspect al celui de al doilea motiv de recurs, Comisia reproșează, mai întâi, Tribunalului că nu a respectat marja de apreciere de care aceasta beneficia atunci când a efectuat aprecieri economice complexe prin aplicarea, în decizia în litigiu, a criteriului investitorului privat avizat într-o economie de piață. Această critică trebuie să fie de asemenea respinsă, dat fiind faptul că Comisia nu a explicat cum ar fi putut încălca Tribunalul marja de apreciere de care aceasta a beneficiat prin aplicarea criteriului investitorului privat, în condițiile în care acesta nu a examinat legalitatea deciziei în litigiu în partea în care s-a procedat la o astfel de aplicare.

103. În același aspect al motivului, Comisia reproșează, în continuare, Tribunalului că a înlocuit propria abordare cu cea a Comisiei, prin efectuarea unui control de oportunitate a deciziei contestate. În special, Comisia pare să reproșeze Tribunalului faptul că a respins ca nejustificată, în momentul examinării existenței unui transfer de resurse de stat, „abordarea globală" pe care Comisia ar fi urmat-o, în schimb, în cadrul aplicării criteriului investitorului privat. Nici acest argument nu ne convinge. Astfel, nu se poate reproșa Tribunalului că a depășit limitele controlului de legalitate cu privire la aplicarea noțiunii de ajutor atunci când a concluzionat, întemeindu-se, între altele, pe propria apreciere a faptelor, că, chiar și printr-o analiză comună a tuturor evenimentelor care s-au succedat începând din luna iulie 2002, un transfer de resurse de stat nu putea fi stabilit.

104. În rest, argumentele invocate de Comisie în cadrul acestui aspect al celui de al doilea motiv de recurs se suprapun cu cele prezentate deja prin intermediul primului și celui de al doilea aspect al aceluiași motiv.

B – *Cu privire la caracterul pretins contradictoriu al motivării hotărârii atacate (primul motiv de recurs în cauza C-401/10 P)*

105. Potrivit Comisiei, Tribunalul dezvoltă, în diferite pasaje ale hotărârii atacate, analize ale evenimentelor examinate incompatibile între ele. În special, pe de o parte, acesta ar analiza în comun declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002 și anunțul din 4 decembrie 2002, pentru a concluziona că, luate împreună, aceste măsuri implicau un avantaj în favoarea FT, și, pe de altă parte, în contradicție cu afirmațiile sale anterioare, acesta ar constata existența unei rupturi importante între aceste declarații și acest anunț.

106. Nu împărtășim opinia Comisiei. Dimpotrivă, pare că hotărârea atacată respectă o logică destul de liniară, iar motivarea sa pare scutită de contradicțiile pretinse de Comisie. În special, nu vedem nicio contradicție între, pe de o parte, afirmația că declarațiile din 12 iulie, 13 septembrie și 2 octombrie 2002 și anunțul din 4 decembrie 2002, analizate împreună sau separat, conferă același avantaj (sau un avantaj similar) în favoarea FT, în sensul că acestea exprimă o intenție a statului de a interveni în susținerea sa, și, pe de altă parte, constatarea că aceste măsuri diverse nu prezintă același grad de precizie în ceea ce privește definirea mijloacelor care trebuie puse în aplicare pentru realizarea unei asemenea susțineri și că acestea au o natură și un conținut diferite în ceea ce privește aptitudinea lor de a angaja în mod obligatoriu din punct de vedere juridic statul. De asemenea, dacă se ține seama de interpretarea reținută de Tribunal în ceea ce privește legătura de conexitate dintre avantaj și transferul de resurse de stat, nu poate fi identificată nicio contradicție, contrar celor susținute de Comisie, între, pe de o parte, punctul 259 din hotărârea atacată, în care Tribunalul constată că „declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002 și anunțul din 4 decembrie 2002 […] implicau acordarea unui avantaj în favoarea FT” și punctul 296, în care acesta arată că „un transfer de resurse de stat rezultat din anunțul din 4 decembrie 2002 nu ar putea corespunde decât unui avantaj ce constă în deschiderea liniei de credit de 9 miliarde de euro care era preconizată în mod expres în cuprinsul acestuia”. Astfel, după cum am arătat mai sus, acest din urmă punct constituie aplicarea în speță a tezei potrivit căreia nu poate exista o legătură de conexitate decât între un avantaj și un transfer de resurse de stat de aceeași valoare, ceea ce nu s-ar regăsi în speță, potrivit Tribunalului, între, pe de o parte, avantajul care implică un efect de liniștire a piețelor financiare care decurge din declarațiile menționate și anunțul amintit și, pe de altă parte, transferul de resurse publice care rezultă din deschiderea în favoarea FT a liniei de credit de 9 miliarde de euro.

107. În consecință, apreciem că primul motiv de recurs invocat de Comisie trebuie respins.

C – *Cu privire la interpretarea pretins eronată și cu privire la denaturarea deciziei contestate (al treilea motiv de recurs în cauza C-401/10 P)*

108. Prin intermediul celui de al treilea motiv de recurs, Comisia reproșează Tribunalului că a efectuat o interpretare eronată a deciziei contestate și că a denaturat elementele de fapt pe care se întemeia acest act. În special, aceasta îi reproșează că a considerat, la punctele 254 și 255 din hotărârea atacată, că Comisia ar fi trebuit să examineze și să motiveze într-un mod mai detaliat existența unui avantaj distinct rezultat din oferta privind contractul de împrumut din partea acționarilor din 20 decembrie 2002, în condițiile în care ar rezultă în mod clar din punctele 190 și 194 din decizia în litigiu că aceasta nu a luat niciodată în considerare un astfel de avantaj, dar că a reținut întotdeauna numai avantajul care constă în redeschiderea pieței de capitaluri în condiții optime pentru FT, care decurge din „aparența dată pieței cu privire la existența împrumutului din partea acționarilor”. În plus, aceasta contestă afirmația cuprinsă la punctul 247 din hotărârea atacată, potrivit căreia ar fi recunoscut, la ședința din 21 aprilie 2009 în fața Tribunalului, că ea considera că proiectul de împrumut din partea acționarilor ca atare implica un avantaj suplimentar și distinct de cel care decurgea din anunțul din 4 decembrie 2002. Contrar celor susținute de Comisie, rezultă clar din motivele hotărârii atacate, în special din punctele 244 și 245 din aceasta, că Tribunalul a luat, într-adevăr, în considerare, în primul rând, avantajul care decurge din „aparența dată pieței cu privire la existența împrumutului din partea

acționarilor”, pe care Comisia îl invocă ca fiind singurul reținut în decizia contestată, și că numai din preocuparea pentru exhaustivitate, la punctele 254 și 255, Tribunalul a examinat dacă această decizie putea fi interpretată în sensul că un avantaj ulterior și distinct fusese de asemenea avut în vedere de Comisie. În aceste condiții, fără să fie necesar să se verifice dacă Tribunalul a denaturat afirmațiile Comisiei în cadrul ședinței din 21 aprilie 2009, critica întemeiată pe o interpretare eronată a deciziei contestate, prezentată la alineatul anterior, trebuie să fie, în opinia noastră, respinsă ca nefondată.

109. În cadrul celui de al treilea motiv, Comisia reproșează, în plus, Tribunalului că a „denaturat decizia [contestată] și faptele pe care se întemeia aceasta” prin prezentarea unei rupturi importante în succesiunea evenimentelor din iulie până în decembrie 2002, între declarația din 12 iulie 2002 și anunțul din 4 decembrie 2002, „omițând să amintească celelalte două declarații care au intervenit în septembrie și în octombrie 2002”, care dovedesc, potrivit Comisiei, concretizarea progresivă a angajamentelor statului francez față de FT. Și această critică trebuie respinsă. Astfel, rezultă în special din punctele 303 și 304 din hotărârea atacată că Tribunalul a apreciat că anunțul din 4 decembrie 2002 constituia o „ruptură importantă” în succesiunea evenimentelor în raport *cu cele trei declarații* din iulie, septembrie și octombrie 2002 („declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002”, potrivit convenției de scriere adoptate de Tribunal la punctul 21 din hotărârea atacată) – ale căror natură și conținut fuseseră deja examinate în detaliu, pentru fiecare dintre ele, la punctele 273-276 din hotărârea atacată - și că acesta nu a omis așadar să ia în considerare, astfel cum susține Comisia, toate măsurile care au precedat acest anunț.

110. În lumina tuturor considerațiilor de mai sus, apreciem că al treilea motiv de recurs al Comisiei trebuie respins în întregime ca nefondat.

D – *Cu privire la cererea de substituire de motive invocată de Republica Franceză*

111. În memoriul în răspuns la recursul Comisiei, guvernul francez susține că, prin săvârșirea unei erori de drept, la punctele 240 și 259 din hotărârea atacată, Tribunalul a calificat drept avantaj în sensul articolului 87 alineatul (1) CE efectele produse de declarațiile efectuate începând din luna iulie 2002 și de anunțul din 4 decembrie 2002, înainte de a examina aceste măsuri prin prisma criteriului investitorului privat avizat.

112. Cererea de substituire de motive pe care guvernul francez o adresează, în esență, Curții prin argumentele menționate nu poate fi, în opinia noastră, admisă. Astfel, la punctul 217 din hotărârea atacată, Tribunalul afirmă că „aplicarea criteriului investitorului privat presupune în mod necesar că măsurile luate de stat în favoarea unei întreprinderi conferă un avantaj ce decurge din resurse de stat”. La punctul 221, acesta anunță că ar proceda, mai întâi, la aprecierea dacă măsurile luate de statul francez în favoarea FT îi conferiseră un avantaj și, în continuare, dacă un astfel de avantaj fusese acordat cu respectarea criteriului investitorului privat. În sfârșit, la punctul 313, Tribunalul declară că nu mai este necesar să se pronunțe în ceea ce privește motivele și argumentele invocate de reclamante în primă instanță privind legalitatea aplicării de către Comisie a criteriului investitorului privat avizat. În aceste condiții, astfel cum admite chiar FT, nu se poate considera că Tribunalul s-a pronunțat cu privire la caracterul „incompatibil” în sensul articolului 87 alineatul (1) CE al avantajului material rezultat din măsurile luate de statul francez în favoarea FT, astfel cum se arată la punctele 234-240 din hotărârea atacată [60].

60 — A se vedea de asemenea Hotărârea Curții din 5 iunie 2012, Comisia/EDF și alții, C-124/10 P, punctul 89.

V – Concluzii

113. Pentru motivele prezentate, propunem Curții să anuleze hotărârea Tribunalului de Primă Instanță a Uniunii Europene din 21 mai 2010, Franța și alții (T-425/04, T-444/04, T-450/04 și T-456/04). În plus, în măsura în care eroarea săvârșită de Tribunal afectează toată analiza sa și dat fiind că acesta din urmă nu a procedat la examinarea tuturor motivelor invocate împotriva Deciziei 2006/621/CE a Comisiei din 2 august 2004 privind ajutorul de stat aplicat de Franța în favoarea France Télécom, printre care cel privind aplicarea de către Comisie a principiului investitorului privat avizat în economia de piață, considerăm oportună trimiterea cauzei de către Curte spre rejudecare la Tribunal, în conformitate cu articolul 61 alineatul (1) din Statutul Curții de Justiție a Uniunii Europene, în vederea unei noi examinări a acțiunii în primă instanță, precum și soluționarea odată cu fondul a cererii privind cheltuielile de judecată aferente procedurii de recurs.